

Obsah

Úvod	8
1 Historický vývoj rodiny.....	10
1.1 Vývoj rodiny jako společenského útvaru.....	10
1.2 Historický pohled na otcovskou roli.....	12
2 Současná rodina a její význam	15
2.1 Definice rodiny	15
2.2 Funkce rodiny	16
2.2.1 Funkce biologická (biologicko – reprodukční)	17
2.2.2 Funkce ekonomická (ekonomicko – zabezpečovací)	17
2.2.3 Funkce výchovná (socializačně výchovná).....	17
2.2.4 Funkce emocionální	18
2.3 Aktuální problémy rodiny.....	18
3 Příčiny nepřítomnosti otce v rodině a jejich vliv na dítě.....	20
3.1 Charakteristika nejčastějších příčin absence otce v životě dítěte.....	20
3.1.1 Úmrtí v rodině	21
3.1.2 Rozvodová situace v rodině	22
3.1.3 Vnímání a prožívání rozvodové situace	23
3.2 Dlouhodobé problémy dětí ve výhradní péči matky	26
4 Role otce ve vývoji a výchově dítěte	28
4.1 Význam vlivu výchovy otce na dítě	28
4.1.1 Působení otce na intelekt dítěte.....	28
4.1.2 Oblast intimních vztahů u dívek.....	29
4.1.3 Oblast intimních vztahů u chlapců	30
4.2 Role otce při utváření sociálních vlastností dítěte.....	30
5 Metodologie	32
5.1 Výzkumný problém	32
5.2 Výzkumné otázky.....	32
5.3 Výzkumný soubor	32
5.4 Metody výzkumu.....	33
5.4.1 Metody sběru dat.....	33

5.4.2	Metody analýzy dat	34
5.5	Historie výzkumu	35
6	Prezentace a analýza výsledků	37
6.1	Rodinný kontext a atmosféra	37
6.1.1	Téma absence otce v rodině.....	38
6.1.1.1	Společné znaky absence otce	45
6.2	Sociální kontext	48
6.2.1	Téma komunikace a představy budoucího partnerského života ..	48
6.2.1.1	Společné znaky účastníků v oblasti sociálního kontextu.....	56
7	Vyústění empirického šetření	59
	Diskuse	62
	Závěr	64
	Seznam použité literatury	65
	Seznam příloh	67
	Přílohy.....	68
	Příloha A: Přípravné otázky k polostrukturovanému rozhovoru	68
	Příloha B: Plné znění rozhovorů	69
	Případová studie („Já vlastně nevím, jak by to mělo vypadat.“)	69
	Případová studie („Přemýšlím, jaké by to bylo, kdyby..“)	74
	Případová studie („Myslím, že kdyby to bylo jinak, neměl bych takové problémy“)	79
	Případová studie („Byl bych rád, kdyby tomu bylo jinak a byli jsme normální rodina.“)....	83

Úvod

V úvodní části bakalářské práce bych ráda uvedla důvody, které mě vedly k volbě zpracovaného tématu „Absence otce v životě dítěte.“ Některým lidem by možná vyvstala na mysli otázka, zdali si nechci vypracováním této práce odpovědět na osobní otázky týkající se vlastní zkušenosti. Skutečnost je ale odlišná. Právě naopak. Pocházím do jistého období svého života z úplné, a z mého pohledu, šťastné rodiny. Vždy mi byli oporou oba rodiče, kteří měli přesně vymezeny své povinnosti a role. Jedním z hlavních motivů je především realita, kterou si kolem sebe uvědomuji. Ne každý jedinec vyrůstá v úplné rodině, ba dokonce, ne každý má možnost rodiny v jakémkoli smyslu tohoto slova. Dalším důvodem je mé přesvědčení, že již od minulých dob jsou pro výchovu člověka důležití především ti, kteří mu dali život. A nemyslím tímto tvrzením jen skutečnost, že jedinými možnými a správnými vychovateli jsou biologičtí rodiče dítěte. Spíše si dovoluji položit důraz na mužskou a ženskou roli v jeho životě. Na vzory, které dle mého názoru jedna osoba nemůže plnohodnotně, ve většině případů, nahradit a které mohou mít v různé míře vliv na budoucí život jedince.

V teoretické části se věnuji stěžejním tématům této oblasti. Přibližuji historický vývoj rodiny a vymezuji období, která svými změnami ovlivnila život dalších generací. Dále se věnuji tématice rodiny a především jejím funkcím a to z důvodu poukázání na možné znevýhodnění jedince, který vyrůstal v neúplné rodině. Následným základním tématem je problematika příčin nepřítomnosti otce v rodině. Snažím se přiblížit hlavní důvody absence otce ve výchově dítěte a popisují, jak se tyto příčiny dále podílejí na atmosféře v rodině a prožívání dítěte. Abychom si mohli prostřednictvím této práce uvědomit důsledky výchovy pouze jedním rodičem, v tomto případě matkou, je důležité popsat roli, kterou v rodině zastupuje právě otec dítěte. V této části kladu důraz především na pozitivní vliv mužské role a otcovského přístupu k dítěti. V poslední kapitole teoretické části se věnuji tématice navazování sociálních vztahů a to u člověka, kterého jeho dětstvím provázela pouze jeho matka.

Za cíl praktické části této bakalářské práce jsem si stanovila možnost nalézt společné charakteristiky jedinců, kteří vyrůstali ve svém dětství pouze se svojí

matkou. Zajímalo mě, zdali je u těchto jednotlivců možné nalézt především faktory, které by tyto příběhy spojovaly. Podstatu tohoto empirického šetření tvoří kvalitativní výzkum jedinců, kteří mají zkušenost s absencí otce ve vlastním dětství a především v jejich výchově. Všichni vyrůstali tedy ve výhradní péči matky. U některých z nich si v období jejich dětství nenašla matka ani dalšího partnera, který by mohl přispět svým vlivem. Zaměřila jsem se na následující oblasti: rodinný kontext jedince, sociální vývoj a oblast navazování intimních a partnerských vztahů.

1 Historický vývoj rodiny

Pro každou problematiku je vždy velmi důležitý kontext. Ráda bych v této úvodní kapitole jen stručně přiblížila vývoj rodiny jako společenského útvaru, který prošel v minulosti a prochází stále většími či menšími změnami. Jedná se především o reakce na celospolečenské měnící se podmínky, ale s jistotou lze říci, že souvislosti jsou velmi široké a komplikované. Svou pozornost zaměřím zejména na jednotlivé formy rodiny, které se objevovaly v naší minulosti, a dále na sociální role, které se v těchto historických epochách uplatňovaly. Pokusím se o zdůraznění vlivu a výchovného působení otce.

1.1 Vývoj rodiny jako společenského útvaru

Jedním z mála pojmů s historickým vývojem lidstva je vědní obor archeologie. Umožňuje nám alespoň z části se ohlédnout za naši minulostí, která je pro nás až nepředstavitelně dlouhá. Pátrání po základech společenských a pokrevně spřízněných jednotek nás přivede až do mladší doby kamenné, kdy jsme si jisti, že lidé žili ve skupinách, které lze považovat za prvotní typ organizace lidského společenství. Již v této době se dle výzkumů lidé dělili do rodin, ve kterých platila přesná pravidla určující především to, do jaké rodiny dítě patří. V lovecké a sběračské společnosti byly možné jen rodiny malé s nízkou porodností. Situace rodiny se výrazně změnila tzv. neolitickou revolucí probíhající kolem roku 8000 př. n. l. V této době se stalo klima pro lidský druh příznivějším a umožnilo jim usazovat se dlouhodoběji na jednom místě. Vedoucí pozici ve společnosti a rodinách získávají muži, ženy se zaměřují na starost o rodinu (Matoušek, O., 1993).

Tradiční pojetí otcovství zahrnovalo tedy čtyři hlavní role. Otec byl nenahraditelným ochráncem a pečovatelem, vychovával a předával svým dětem morální zásady, byl hlavou rodiny a jejím živitelem.

V souvislosti s tématem vývoje rodiny nelze opomenout dobu antické civilizace, tj. podobu rodiny ve starém Řecku a Římě. „Antická civilizace byla civilizací otrokářskou a do velké míry civilizací městskou. Tím byla dána v antice i

tvářnost rodiny a konkrétní podoba tehdejšího procesu rozmnožování lidského rodu.“ (Horská, P. et al., 1990, str. 38). Z dochovaných písemností je zřejmé, že se řecká rodina dost lišila od rodiny známé ze středověké a novověké Evropy. I přes skutečnost, že ženy měly v těchto starších dobách větší volnost, mohly se například pohybovat na veřejnosti bez doprovodu, rodina byla striktně patriarchální. Řecké manželství bylo monogamní, ale také rozlučitelné, a to snáze se strany muže než ženy. Ženám příslušely všechny obvyklé domácí práce, včetně vaření. V této době bylo účelem manželství především opatřit si zákonné dědice, kteří by byli svým rodičům oporou ve stáří. Postavení žen lze v této době označit za podřízené, což bylo patrné i na jejich minimálním vzdělání, které se rozvíjelo jen doma a jen ve styku s ženskými členkami domácnosti.

V době římské byla rodině připisována taková vážnost, že první právní kodex obsahoval zmínku o rodině jako základní jednotce společnosti. Horská et al. (1990) ve své publikaci upozorňují, že Augustovy zákony dokonce nutily prostřednictvím daní a ztráty dědických nároků všechny dospělé, aby vstupovali do manželství a měli předepsaný minimální počet dětí. V této souvislosti je ale důležité zdůraznit, že v této době lze zaznamenat příznaky měnícího se postavení žen. Nemajetné ženy se mohly uplatňovat jako švadleny, porodní báby, kojné, kadeřnice apod. Majetné ženy mohly spravovat svůj majetek, zaměstnávaly pro tento účel zvláštní správce, dále se prosazovaly i v politické životě. Zde tedy můžeme pozorovat jedny z prvních pokusů o ženskou emancipaci. Abychom ve výčtu historických podob rodiny byli úplní, nesmíme vynechat období středověku. „Je velmi obtížné dopátrat se toho, jak vypadala evropská nebo slovanská rodina v raném středověku. Jsme odkázáni na kronikářské zmínky a archeologii – materiál srovnatelný s řeckými dramaty a filosofickými spisy k dispozici není (Matoušek, O., 1993, str. 19). Mezi základní informace, které víme, patří provozování zemědělství a to střídavě na různých plochách s ohledem na vyčerpání půdy, a dále také skutečnost, že slovanská společnost byla patriarchální a význační mužové mohli mít více žen. Proti mnohoženství samozřejmě bojovalo křesťanství, i když zpočátku nepříliš úspěšně. Již prvotní církve kodifikuje rodinné role. Matoušek (1993) ve své publikaci doslova uvádí: „Slyšme apoštola Pavla (List Koloským): “Ženy podřizujte se svým mužům, jak se sluší na ty, kdo patří Pánu. Muži, milujte své ženy a nechovejte se k nim drsně.

Děti, poslouchajte ve všem své rodiče, protože se to líbí Pánu. Otcové, neponižujte své děti, aby nemalomyslněly.“ Pro tuto dobu je charakteristické, že rodina je považována za výrobní jednotku, která se soustředí na obdělávání půdy, chování dobytka nebo provozování řemesla. Běžné je soužití širších rodin a to až tří generací. Až s rozvojem měst se projevuje tendence k oddělenému bydlení střední a starší generace. Středověká rodina je tedy velmi podobná rodině antické. Je zde stále patrná podřízenost žen a trvajících vedoucí postavení muže, z čehož vyplývá vysoká oddělenost mužské a ženské role. Rodina je nejen společenskou jednotkou, je i jednotkou výrobní a institucí výchovnou.

V tomto kontextu se ještě nabízí možnost popsání a definování rodinné otázky v době novověku. Protože je zde ale patrná souvislost se změnou jednotlivých rolí a to především mužské, přesněji otcovské, ráda bych tuto problematiku zmínila až v následující podkapitole.

1.2 Historický pohled na otcovskou roli

V této části se budu věnovat mužské roli z historického pohledu a to se zaměřím na funkci otce v rodině. Je možné si položit otázku, z jakého důvodu bychom se měli věnovat dějinám otcovství. Vidím důležitost především v uvědomění si změn, které tento historický vývoj doprovázejí a které nabývají vážnosti především v posledních desetiletích. Dále také v myšlence, kterou vyslovilo více autorů, mezi nimi Luigi Zoja. Tento autor mluví o složitosti otcovské role, používá srovnání s rolí mateřskou. „Vztah otce a dítěte je mnohem více podmíněn okolím, dalšími vazbami. Vazba matky a dítěte má zvláště na začátku výlučný charakter a uzavírá se světu. Od otce se přímo žádá, aby své dítě učil žít ve společnosti, tak jako matka naučila dítě žít v těle“ (Zoja, L., 2003, str. 14). Tento italský psychoanalytik se pokouší vystihnout archetyp otce a jeho rozmanité kulturně – historické projevy a proměny.

Význam muže a otce v rodině se měnil převážně v souvislosti se společenskými změnami a vývojem. Status otců je ovlivňován a proměňován na základě společenských a kulturních faktorů, mění se společně s jejich právy a povinnostmi. Tradice otcovské nadřazenosti přetrvávala po řadu století a k jejímu uvolňování docházelo jen velmi pozvolna. I zákony mnoha zemí zakotvovaly tzv.

otcovskou moc a to v různých formách. Je zajímavé, že například na začátku devatenáctého století měl otec stále ještě větší zodpovědnost za dítě než matka a ve většině případech rozvodu bylo dítě svěřováno otci (naopak je tomu dnes). Toto tvrzení můžeme nalézt i v Obecném zákoníku občanském z roku 1947, kde je řečeno o manželském svazku a rolích manželů následující: „§ 90. Obě strany jsou především stejně zavázány konat manželskou povinnost, zachovávat si věrnost a slušně se k sobě chovat. § 91. Muž je hlava rodiny. V této vlastnosti je především oprávněn vést domácnost, je však také povinen poskytovat manželce podle svého jmění slušnou výživu a ji ve všem všudy zastupovat. § 92. Manželka obdrží jméno mužovo a požívá práv jeho stavu. Jest povinna následovat manžela do jeho bydliště, pomáhat, seč jest, v domácnosti a ve výdělku, a pokud toho vyžaduje domácí pořádek, sama plniti i postarati se, aby byla plněna opatření, která muž učiní“ (Veselý a kol., 1947).

V této době již ale dochází k postupným změnám. Nejen v důsledku ekonomického rozvoje došlo k oddělení pracovního a domácího prostředí. Muži jako živitelé rodin opouštěli domovy a trávili mnohem více času v práci. Dalším neopominutelným faktorem v těchto změnách byla rodící se feminizace, která v důsledku znamenala například i přecházení zodpovědnosti matky za děti. Soudy začaly postupně omezovat téměř absolutní právo otce na svěření dítěte po rozvodu. (Černá, 2001). S postupem času se začaly zvažovat morální kvality otců a pokud matka dítě kojila, svěřovali jí dítě i v případě, že byl otec bezúhonný. Začalo se tedy usuzovat, že matky dokáží lépe uspokojit potřeby malých dětí, především potřeby biologické. Otcové si v závislosti na těchto společenských změnách stále udržovali formální statut hlav rodiny, ale role vychovatelů dětí připadala stále více matkám. „Stoupala tendence mužů hledat smysl svého mužství mimo domov. Méně vztahovali k hodnotě domova a rodičovství, pro jejich sebeurčení byly důležitější individuální ambice a úspěch. Otcovství se stalo méně důležitou sociální rolí“ (Blankenhorn in Černá, 2001, str. 23).

Z důvodu omezeného rozsahu této práce se nelze pokusit vyjmenovat větší množství teorií věnující se změnám otcovské role v minulosti, které převládají i do dnešní doby. Zoja (2003) uvádí, že by bylo velkou chybou obviňovat nestabilitu moderní společnosti z oslabení otcovské postavy. To by se mohlo ukázat jen jako jeden z jejích projevů. Jeho obavou je zúžení perspektivy a to v případě, že bychom

chtěli otcovskou krizi vysvětlit výhradně na základě analýzy 20. století, případně dokonce posledních generací.

Pro potřeby této bakalářské práce bych ráda shrnula následující. V současné době se hovoří o tzv. krizi otců. Ti ztratili mnohé ze svého původního statusu a začali být nahraditelní i jako živitelé rodin. A to na základě zvyšujícího se pracovního uplatnění žen a částečnému předání odpovědnosti za výchovu ženám. Na druhou stranu, kterou nelze opominout, se ale současní muži více angažují ve výchově a péči o dítě. Jejich aktivity jsou ale diametrálně odlišné od těch, které dříve měly charakteristiku mocenské pozice. Nyní jsou otcové více partnery svého dítěte, snad jsou i citově angažovanější, jsou přímou součástí života dítěte, ne jen vnější autoritou (Černá, 2001).

2 Současná rodina a její význam

Jak již bylo předesláno v úvodní kapitole této práce rodina se vyvíjela a vyvíjí v souvislosti se společenskými změnami a proměnou kulturních faktorů, které ovlivňují postavení rodiny ve společnosti i vztahy uvnitř ní. Rodina představuje kořeny pro každého člověka, tedy pro každého z nás. Tyto kořeny však nemusí mít shodný základ, rodina totiž nemá vždy stejnou podobu a nemusí plnit všechny potřebné funkce. K pochopení vlivu absence otce v životě dítěte je významné pojem rodina definovat a pokusit se její základní funkce přiblížit.

2.1 Definice rodiny

Není možné vybrat nejvíce vystihující definici rodiny, jednoznačná definice tohoto pojmu je velmi problematická. Na rodinu lze nahlížet z mnoha pohledů (psychologického, sociologického, právního). Pokud bychom se omezili pouze na psychologické pojetí, nalezneme různé definice rodiny a to podle různých systémových přístupů, ale také dle různých aspektů rolí. Bude proto lepší uvést definic více.

- Podle psychologického slovníku je rodina společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí (Hartl, P. 2004).
- „Rodina jako primární nositel kultury poskytuje základ norem a hodnot dané společnosti.“ (Slaměnik, I., Výrost, J., 2008, str. 50).
- Josef Výrost v publikaci Aplikovaná sociální psychologie uvádí definici J.Langmaiera a M. Kňourové. „Rodina je institucionalizovaná biosociální skupina, vytvořená přinejmenším ze dvou členů odlišeného pohlaví, mezi nimiž neexistuje pokrevní pouto, a z jejich dětí (Slaměnik, I., Výrost, J., 1998, str. 304).
- Mezi rozvinutější definice rodiny patří definice J. Odehnala, kterou Josef Výrost zmiňuje ve stejné publikaci. „Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince

reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecně (Slaměník, I., Výrost, J., 1998, str. 304).

Musíme si však uvědomit, že pod pojmem rodina se dnes neřadí jen společenství muže a žen a jejich potomků, ale i jiné alternativy soužití a reprodukčního procesu. Soužití biologických rodičů a jejich dětí, soužití adoptivních či pěstounských rodičů s dětmi, soužití partnerů rozhodnutých nemít děti. Dále bezdětní manželé, kteří nemají možnost mít vlastní biologické potomky přirozenou cestou, bezdětní manželé, kteří získají vlastní biologického potomka cestou např. umělého oplodnění ženy, donošení dítěte jinou ženou než je majitelka vajíčka atd. Rodiče, kteří žijí bez vlastních biologických dětí, protože nebyli schopni, nebo ochotni se postarat o jejich potřeby a důsledkem toho byly děti z rodiny odebrány. Také můžeme uvažovat o ženě, která se rozhodla vychovávat dítě sama bez partnera a partnera od narození dítěte úmyslně neinformovala. V neposlední řadě také homosexuální nebo lesbické dvojice, které pečují o dítě jednoho nebo obou partnerů (v ČR však není legislativou dovoleno, aby homosexuální nebo lesbické dvojice mohli osvojit dítě).

2.2 Funkce rodiny

Funkce rodiny můžeme definovat jako soubor činností, které zabezpečují potřeby (od základních biologických, přes socializační, po citové) a zájmy členů rodiny, dále také potřeby i zájmy celé společnosti. Jednotlivé funkce od sebe nelze oddělovat, protože jsou navzájem propojené, doplňují se, měly by fungovat jako celistvý komplex. Akceptování funkcí rodiny a jejich společenských stránek je závislé především na dvou činitelích: kulturní a mravní úrovni členů rodiny a na ekonomické situaci rodiny. V dějinném vývoji společnosti se rodinné funkce měnily, v současnosti jsou obecně uznávány čtyři základní funkce rodiny.

2.2.1 Funkce biologická (biologicko – reprodukční)

Funkce biologická je považována za jednu ze základních funkcí, která, jak je patrné z názvu, má zabezpečovat udržení života počtím a porozením nového člověka. Existence rodiny není podmínkou pro početí dítěte, ale tato funkce nabývá úplný význam právě zde. Prvním úkolem pro rodiče je dítě přivést na svět, ale dalším je mu náležitě zabezpečit potřebné podmínky pro život.

2.2.2 Funkce ekonomická (ekonomicko – zabezpečovací)

Výše uvedené zabezpečení potřebných podmínek lze chápat z pohledu ekonomického a to ve smyslu plnění zabezpečení všech členů rodiny. Z historického hlediska se jednalo především o výrobní část (např. upéct chléb), dnes je významná spíše spotřební hodnota (např. koupit chléb). Zabezpečovací funkce se však netýká pouze materiálního zajištění, nýbrž i sociálního a socializačního. Tento požadavek můžeme nalézt zajisté ve výchově, ale také ve funkci emocionální.

2.2.3 Funkce výchovná (socializačně výchovná)

Rodina je primární sociální skupinou, prostřednictvím které dítěti zobrazujeme svět a učíme jej orientaci v něm. Pojem primární lze chápat ve smyslu první (z časového hlediska), ale také ve smyslu primordiální, tj. vpravování dítěte poprvé do věcí kolem něj. Vztahuje se to spíše k tomu, že se jedná o první řády věcí. Rodina má za úkol dítě uvést do základních struktur identifikace vývoje já ve světě, aby vlastně umožnili dítěti přežít jako samostatné bytosti. Učí dítě přizpůsobovat se sociálnímu životu, učí jej osvojovat si základní návyky a způsoby chování, které jsou ve společnosti obvyklé (např. stravovací, hygienické návyky, ošacení, chování k vrstevníkům, chování k dospělým). Tato funkce zabezpečuje společenskou kontinuitu. Pojem socializace se rozumí aktivní působení každého člena v rodině. Socializační a výchovný proces je dvoustranným procesem. Jedinec nejenom přejímá

vlivy rodiny a svého okolí, ale získané informace sám modifikuje a přetváří, a to v pozitivním i negativním smyslu.

2.2.4 Funkce emocionální

Funkce emocionální je považována za jednu z nejdůležitějších a to především z důvodu poskytování emocionální a citové jistoty. Potřeba této funkce je nejintenzivnější u dětí v prvních letech jejich života. Vztah rodičů a dětí se vytváří od početí dítěte a vytvoření jistoty patří mezi základní podmínky.

O emocionální funkci Dunovský uvádí: „Emocionální funkce se stává zvláště významnou, zejména vzhledem k labilitě moderní rodiny, nespoutávané tlaky dřívějších společenských formací. Děti v současné době zauímají v hierarchii hodnot vysoké místo a proč tomu tak je. Zájem o dítě a sledování jeho prospěchu pramení především z emocionality, zajišťující harmonický život rodiny i pocit celkového uspokojení a životního naplnění.“ (Dunovský, J., 1986, str. 59)

2.3 Aktuální problémy rodiny

Je patrná skutečnost, že moderní rodina se od dřívějšího pojetí rodiny značně liší. V západním světě jsou současné rodině společné některé charakteristiky, pomocí nichž lze alespoň částečně vysvětlit nestabilitu rodiny. Tyto charakteristiky mohou nastínit důvody, proč dochází tak často k situacím, že matka vychovává dítě či sourozence sama, bez přítomnosti jejich otce. Abychom se mohli věnovat důsledkům absence otce v životě dítěte, je velmi důležité alespoň z části nastínit příčiny.

Charakteristické znaky současné české rodiny, které bezprostředně souvisí s problémem rozvodovosti mohou být následující: zaměřenost člověka na vlastní zájem, ve společnosti chybí očekávání trvalosti vztahu, jednotlivec se velmi často nechce obětovat v zájmu rodiny, zralost partnerů při prvních intimních zkušenostech může být pouze biologická, ne psychická, omezování bezprostředních kontaktů v rodině v závislosti na životním stylu, vysoká celospolečenská tolerance vůči

rozvodům, v současnosti chápány jako „normální“ (Slaměnik, I., Výrost, J., 1998, str. 304).

Příčin, které vedou k situaci, že jediným výchovným činitelem v rodině je matka, může být samozřejmě více. Rozvod či odchod partnera patří ovšem mezi nejčastější.

3 Příčiny nepřítomnosti otce v rodině a jejich vliv na dítě

V následující kapitole věnuji pozornost příčinám či důvodům, které mohou vést k situaci, že dítě vyrůstá bez výchovného vlivu otce. Je nutné si uvědomit i specifčnost jednotlivých příčin, které mohou mít nejen rozdílné podoby, ale především různé významné dopady na dítě a především také na rodinnou situaci, ve které se, v tomto případě matka, snaží zorientovat.

„Ano, rodina s jedním rodičem se liší od rodiny s oběma rodiči. Ale i městská rodina se liší od venkovské, rodina se šesti dětmi a psem se liší od rodiny s jedním dítětem a bez zvířat. Ale i když je doma jen jeden dospělý, je to skutečná rodina jako všechny ostatní.“

(Marge Kennedyová, Neúplná rodina)

Rodiny jen s jedním rodičem, často nazývané neúplnými, dnes vznikají několika způsoby, ať už neúmyslně či vědomou volbou. Následující způsoby patří mezi nejčastější, v následující podkapitole se budu věnovat jen některým z nich.

- Rozvod rodičů
- Nemoc či úmrtí rodiče
- Svobodný rodič
- Odchod partnera (např. emigrace, výkon trestu odnětí svobody)
- Adopce

3.1 Charakteristika nejčastějších příčin absence otce v životě dítěte

..

Důvodů, které mají za následek skutečnost, že otec není se svojí rodinou, neúčastní se výchovy a v rodině tedy chybí mužský element, lze vyjmenovat mnoho. V následující podkapitole bych ráda uvedla a popsala pouze dvě nejčastější příčiny,

kteřé svou vážností vždy ovlivní celou rodinu a každý člen se s těmito situacemi vypořádává odlišně.

3.1.1 Úmrtí v rodině

V tomto případě odborníci předesílají, že každá rodinná situace je odlišná a má svá specifika. Je důležité uvažovat o kontextech příčin, věku dítěte, jaké skutečnosti této smutné události předcházely. V mnoha případech se rodina musí vypořádat s dlouhodobou nemocí, nebo naopak s neočekávanou tragédií. Výzkumy dokazují, že rodina i nemocný člen se s případnou nemocí vyrovnávají tím hůř, čím rychleji či neočekávaněji postižení přišlo. Relativně nejhůře členové rodiny zvládají vážné úrazy, které se přihodily předtím naprosto zdravému člověku, nebo když náhle dojde ke zhoršení poměrně dobrého zdravotního stavu po operacích, po propuknutí jiné, souběžné nemoci komplikující nemoc původní apod. Důvod je následující – stres, který se v této souvislosti vyvíjí postupně, umožňuje také zúčastněným postupný vývoj adaptačních pochodů. Například při náhlých změnách stavu k horšímu nepředstavuje první reakce rodiny problém.

Je nutné si uvědomit, že každý člen vnímá odlišně. Je velký rozdíl role manželky, partnerky, která v důsledku vážné nemoci přichází o manžela, partnera, přítele, otce svých dětí. Nebo tuto situaci sledovat a vnímat po svém v roli pětiletého či patnáctiletého dítěte. Rodina se snaží mobilizovat, všichni by svými silami chtěli pomoci, poskytovat podporu. Zároveň dochází k omezování vnějších kontaktů, případně naopak zesílí výběrově ty, které by postiženému mohly přímo pomoci. Situace je v každém případě velmi náročná a je samozřejmé, že čím déle trvá, tím náročnost stoupá. Vážnější postižení, představa smrti blízkého člověka může vyvolávat v členech rodiny frustraci, která se mnoha způsoby dotýká života. Může docházet k cenzurování nepříjemných pocitů z obavy, že by například mohly nemocnému přitížit apod. „Mají-li členové rodiny možnost ventilovat své pocity jinde, ukazuje se, že jsou plni smutku, zlosti, pocitů viny (sami nejsou postiženi) i úzkosti (postižení představuje hrozbu do neurčité budoucnosti)“ (Matoušek, O., 1993, str. 91).

Barbara Colorosová, odbornice v oboru rodičovské péče, přichází s radami rodičům, které by dětem existenci smrti, konce života, měly přiblížit. Sdílet dětem pravdu o smrti, otevřeně a přímo, je přinejmenším velmi těžké. Je nutné si uvědomit společenské naladění na tuto problematiku. V dnešní společnosti, která se smrti vyhýbá, kde se lékaři snaží o rychlé vyléčení a z velké části bylo zapomenuto na zvyky a rituály našich předků, je tento úkol ještě bolestivější. Rodiče se velmi často snaží ztrátu před dětmi skrýt, uchránit je od bolesti a přesvědčují sami sebe, že jsou moc malé na to, aby právě toto chápaly.

*„Tváříme se, jako by život byl jistý a smrt nejistá. Přitom je to přesně naopak.“
(Reverend Jesse Jackson, Smuteční řeč za Ennise Cosbyho)*

Pro dítě je velmi užitečné a důležité pozorovat kolem sebe cyklus života, když si o něm s rodiči povídají a dozvídají se fakta a určitým způsobem mají příležitost připravit se na nevyhnutelnost smrti. Samozřejmě, v tomto případě mluvíme o přirozeném koloběhu života a smrti například milované babičky. Úplně odlišné jsou situace, kdy se rodina vyskytne v neočekávané situaci, například po těžké autonehodě. Jakmile smrt blízké osoby zasáhne člena rodiny, dotýká se tato ztráta rodiny celé. Zajímavé je zjištění, že i kojenci mohou truchlit. Cítí ze svého okolí smutek, bolest a intuitivně ztrátu cítí. I v útlém dětství jsou pocity a intuice vyvinuté a silné, ačkoli to třeba dítě neumí ještě vyjádřit slovy. Všechny děti, které zažívají smrt člena rodiny, se cítí bezmocné a ztracené. Bez ohledu na věk či stupeň vývoje se potýkají s pocitem ztráty. Již od čtyř let děti začínají chápat, že živé věci mají začátek a konec a mezitím je život. Od pěti let pak děti mohou pochopit přibližně čtyři vlastnosti smrti. Že má vždy specifickou příčinu, tělo přestane vykonávat své funkce, že je nezvratná a je především univerzální (Colorosová, B., 2008)

3.1.2 Rozvodová situace v rodině

V současnosti dochází k rozpadu každého druhého manželství, snižuje se porodnost a také počet nově uzavřených sňatků, odborná veřejnost řeší více či méně vhodné opatření k ochraně dětí, např. otázku střídavé péče. Oprávněně se objevují

obavy, že se toto společenské naladění stává jakousi normou. Lze považovat rozvod za naprosto normální a běžný?

Z druhého pohledu můžeme vystihnout tuto situaci následovně. Ročně se v ČR rozvody týkají přibližně 45 000 nezletilých dětí, které se s touto skutečností musí vypořádat. Když přičteme rodiče a prarodiče těchto dětí, dospějeme k odhadu, že ročně se u nás musí s rozvodem vyrovnávat kolem půl milionu lidí. Rozvod zasahuje do všech stránek života. Má stránku ekonomickou, právní, rodičovskou, psychickou a v neposlední řadě také sociální. Zkušení kliničtí psychologové odhadují, že dobu, za kterou se rodina po rozvodu stabilizuje, lze určit od dvou do pěti let. I přes všechny známé negativní důsledky rozvodů není ovšem potřeba vnímat ho jen negativně a tragicky. V mnoha případech je to pro všechny členy rodiny jedno z nejlepších řešení. I přes toto konstatování je důležité uvědomit si, že rozvod především pro děti znamená trauma, které může být velmi bolestivé a dlouhodobé následky mohou být patrné na všech zúčastněných. Tato zkušenost se může v budoucnu projevit například generalizovaným nepříznivým názorem o příslušnících opačného pohlaví (Matoušek, O., 1993).

3.1.3 Vnímání a prožívání rozvodové situace

Příčin rozvodů lze vyjmenovat mnoho. Manželství dvou lidí může končit z mnoha důvodů. Partneri na něj nebyli připraveni, jejich očekávání nemusela být realistická, jeden z partnerů se zamiloval do někoho jiného a aniž by se snažil napravit problémy v manželství, rozhodl se odejít. Můžeme si říci, že přátelský rozvod je lepší než špatné manželství. Bohužel ve většině případů se rozvodová situace neobejde bez potíží a velmi často jsou do problémů a řešení zatahovány děti. Colorosová (2008) uvádí, že by se rodiče měli nad neshody povznést a měli by se snažit ze všech sil minimalizovat hromadění stresových faktorů a jejich dopad na dítě. „Zvláště stresující je, že rozvod otřese něčím, co děti považují za samozřejmé a co je zdrojem jejich pohody, totiž že rodiče tu budou stále někde nablízku.“ (Warshak, R.A., 1996, str. 56).

Rodiče si často myslí, že dokážou odhadnout starosti dětí, jaké otázky a obavy mohou mít. Nikdy nejsou dva rozvody totožné a vždy se budou lišit i reakce dětí na

oznámení této pro ně obrovské změny. Mezi nejčastější otázky, které děti rodičům pokládají patří: „Kde budeme bydlet? Kde bude bydlet máma? A táta? U koho budu v bezpečí? Budu chodit do stejné školy? Kdo si nechá psa? Budeme se vídat s babičkou a dědou? Budeme chudí? Kdo se o mě bude starat, když budu nemocná? Kdy uvidím mámu (tátu)? Kdo mi bude podepisovat omluvenky?“

V každém případě děti hodně rozvodem ztrácejí. Omezí se jim například kontakt s otcem, který rodinu po společné domluvě opustil. Velmi často ale vidí méně i svoji matku, která musí věnovat více svého času zaměstnání. Může také dojít k naprostému přerušení kontaktu s některými prarodiči, častěji z otcovy strany. V důsledku rozvodu také mohou děti přijít o důvěrně známé prostředí, domov a jeho okolí, o školy, přátelé a také dokonce o domácí zvířata. Mezi méně uvědomované skutečnosti patří také fakt, že v rodinách s více než jedním dítětem dochází k situaci, že děti jsou připraveny o možnost trávit čas s jedním rodičem o samotě. Toto není běžně známé. Sourozenci společně navštěvují svého otce a také se jako skupina vrací ke své matce (Warshak, R.A., 1996).

Jedním z největších ohrožení, které tedy dítě může potkat, je hrozba rozpadu rodinných vztahů. Níže uvádím v této souvislosti příklad telefonátu na Linku bezpečí, ve kterých často děti ventilují svoji úzkost z hrozící ztráty jednoho z rodičů:

„Desetiletá dívka, která se představila jako Tereška, se svěřila, že v noci nechtěně poslouchala, jak se rodiče hádají. Nebylo to poprvé, tentokrát však mluvili o tom, že bude nejlepší, když svoje neshody budou řešit rozvodem. Problémy mezi rodiči nastaly asi před půl rokem. Otec je podnikatel, vrací se pozdě domů, máma mu vyčítá, že zanedbává rodinu. Někdy přijde tatínek domů opilý. Tehdy je hrubý a na mámu křičí. Když chce Tereška zasáhnout, oba ji pošlou pryč s tím, že jí do toho nic není, popřípadě padne i nějaká facka. Druhý den se pak tatínek omlouvá a kupuje dárky. Tereška neví, co si o tom má myslet. Má je oba ráda a nechce, nedokáže si představit, že by nebyli spolu jako rodina. Říkala jsem jim, že je mám ráda, že nechci, aby se rozvedli, ale oba tvrdí, že to takhle dál nepůjde. Z hovoru vyplývá, že se již pokoušela se svým trápením svěřit babičce, která jí potvrdila, že se asi budou s maminkou stěhovat k ní.“ (Pöthe, P., 1999, str. 30)

Výsledky psychologických výzkumů a klinická zkušenost říkají, že děti se s hrozbou odloučení rodičů vyrovnávají různými způsoby v závislosti na svém věku a duševní zralosti. U dětí v předškolním věku tato hrozba často vede ke změně chování, k regresi. Náhle se začnou znovu pomočovat, cucat si palec a prožívají intenzivní úzkost, kdykoliv se ocitnou samy. V jiných případech bývají děti podrážděné, odmítají jídlo, trpí poruchami usínání, méně si hrají. Nejednou mohou prožívat i velký pocit viny za rozpad rodiny. Přání, aby rodina zůstala pohromadě je patrné u dětí sedmiletých a osmiletých. Tyto děti prožívají smutek ze ztráty a i když je například vina jednoho z rodičů evidentní (otec je agresivní, v opilosti ohrožuje ostatní členy rodiny), matce, která rozvod volí jako poslední řešení, pak v pozdějším období někdy tento krok vyčítají. Pro starší děti bývá vina jednoho z rodičů již více zjevná a jsou již schopnější přiklonit se na stranu druhého rodiče. Rozvod rodičů berou jako východisko z nouze a může pro ně znamenat velkou úlevu. Více než sám rozvod rodičů se na psychickém zdraví dítěte může podepsat řada nekončených hádek, vzájemné napadání a používání fyzického násilí mezi rodiči, které rozvodu někdy předcházejí (Pöthe, P., 1999).

Warshak (1996) zdůrazňuje myšlenku, že rozvedení rodiče často mívají tendence k přehlížení či podceňování rozsahu, závažnosti a trvání traumatu na dítě, které je způsobeno rozvodovou situací. Dávají přednost víře, že jejich dítě moc netrpělo a že jakékoliv reakce, které u něj vnímají, jsou pouze přechodné. Ale skutečnost je skoro opačná. Dokonce i dětem z rozvedených manželství, které například klidným průběhem unikly dlouhodobým problémům, trvá asi dva roky, než se znovu získají svoji psychickou rovnováhu.

Každé dítě je originál a individualita. Nelze zřejmě paušalizovat dopady rozvodové situace. Vždy a v každé situaci hrají roli okolní účastníci, dále také období, které předcházelo rozvodu rodičů, v neposlední řadě také způsob, jakým se s touto situací vypořádali partneři, ale především matka dítěte či dětí. V následujících kapitolách bych se ráda pokusila zodpovědět otázky, které si může položit každý z nás, ale především jedinec, který má osobní zkušenost. Jaké to muselo být, když člověk vyrůstal bez otce? V čem by například život byl jiný, odlišný?

3.2 Dlouhodobé problémy dětí ve výhradní péči matky

V této kapitole přiblížím nejčastější problémy, se kterými se mohou potýkat děti, které zůstaly po rozvodu ve výhradní péči matek nebo které byly nucené se společně se svou rodinou vyrovnávat se situací, kdy otec od rodiny odešel v brzkém věku dítěte. Je významné doplnit, že při výčtu problémů, které tyto děti mohou v budoucnu řešit a to v různých oblastech života, nelze opomenout snahu a lásku jejich matek, které byly nuceny se k těmto životním situacím postavit čelem. Je samozřejmé, že některým se tento úkol mohl podařit lépe, některým hůře.

„Psychologická poškození dětí vyrůstajících v rodinách s výhradní péčí matky mohou získávat různé formy: nejistotu z hlediska sexuální role, omezení schopnosti vytvářet intimní vztahy, depresi, úzkost, nedostatečné sebeovládání a – průvodce téměř všech emocionálních problémů a poruch chování – nízkou míru sebeúcty, nízké sebehodnocení.“ (Warshak, R.A., 1996, str. 48)

Sebeúcta je jednou z psychologických charakteristik, kterou se nejvíce zabývali odborníci v oblasti rozvodů. Tuto charakteristiku lze přiblížit slovy, že pokud mi můj vnitřní cit říká, že jsem osoba schopná a cenná, pak mám sebeúctu vysokou a samozřejmě naopak. Sebeúcta vzniká a rozvíjí se v rodinách, kde jsou vztahy k dětem vřelé, chápající a dětem je věnována pozitivní pozornost. V situacích, kdy u matky přetrvávají stavy smutku, hněvu a je zahlcena vlastními starostmi, bývá schopnost reagovat na děti optimálním způsobem ochromena. Je prokazatelné, že matky samoživitelky mají větší tendenci ke zvýšenému vyčítání, kritizování a také k trestání dětí. Z pohledu matky, která se snaží zastat role obou rodičů, je toto pochopitelné. Je dále samozřejmé, že čím dříve matka po kritické životní situaci získá svou původní emocionální rovnováhu, tím lépe se bude dětem dařit. V tomto ohledu ale také hraje důležitou roli, pokud je možný, kontakt s otcem. Míra konzistentnosti může dětské trápení zmírnit, nebo také zhoršit. Pokud dítě bývá častěji zklamané ze zrušených setkání či opožděných příchodů, rozvíjí se u něj pocit, že si ho otec necení. Je u nich pravděpodobnější pocit, že chyba je v nich, že aby si začaly myslet, že jejich otec je špatný jako rodič.

Sebeúcta velmi úzce souvisí s pocitem, jak člověk přiměřeně naplňuje mužskou či ženskou roli. Pozorováním chlapců, kteří byli deprimováni v kontaktu se svými otci, bylo dokázáno, že průměrný chlapec ve výhradní péči matky se cítí a i

jedná méně mužsky než chlapec, jehož rodiče se nerozvedli. Jde především o chlapce, kteří nebyli v kontaktu s otcem ještě před školní docházkou. Je častější, že tito chlapci preferují činnosti, hračky či případná povolání, které bývají bližší malým dívkám. Toto zaměření se projevuje i u kolektivních her, kdy chlapci, jejichž otec s nimi nežije doma, si více hrají s děvčaty než chlapci, jejichž otec s nimi doma bývá. V současné době vidáme muže, kteří dobrovolně zastávají i některé ženské role, jde tedy o odmítnutí konvenčního maskulinního chování a ve většině případů jde o pomoc ženě například při výchově jejich dětí. Je tedy o vědomou volbu. U chlapců, kteří vyrůstali pouze s matkou, nejde ale o dobrovolné zvolení liberálního životního stylu. Tito chlapci tak činní nevědomě. V některých případech by chlapci chtěli být jiní, ale nevědí jak, nebo jsou příliš nejistí a nemají odvahu to zkusit. V rodině, kde tedy lze podporovat kontakt s otcem, by tak matka dítěte měla činit a to především z důvodu povzbuzování a odměňování nezávislého a zkoumavého chování. Z pohledu matčiny role je také nepostradatelné, aby podporovala synův vztah k otci tím, že projeví k otci kladné postoje a usnadní setkávání syna s jeho otcem. Je-li naopak matka ustrašená a omezuje-li aktivní chování svého syna a například i otevřeně ponižuje otce, pak existuje vyšší pravděpodobnost, že její chlapec se stane plachým, nadměrně závislým a nejistým v pocitech své příslušnosti k mužskému pohlaví. Existuje tedy vyšší pravděpodobnost vzniku výše zmíněných potíží u chlapců, kteří vyrůstají ve výhradní péči matky. I přes veškerou snahu matek, které zastávají obě výchovné role ze všech sil, některé věci prostě synům dát nemohou. Jednou z nich je právě silná maskulinní identita (Warshak, R.A., 1996).

4 Role otce ve vývoji a výchově dítěte

Svět lidí můžeme rozdělit na ženský a mužský. Otce lze považovat za zástupce či model jedné z těchto polovin a to od chvíle, kdy dítě začne vnímat svět kolem sebe. Neuropsychologické výzkumy dokazují, že rozdíly mezi muži a ženami nejsou dány jen vnějším vzhledem, ale že tyto odlišnosti jsou uloženy hluboko ve strukturách našeho centrálního nervového systému. Dnes je zjevný fakt, že ve výchově dítěte mají nezastupitelnou roli oba rodiče. Ztráta muže v rodině znamená, že se dítěti ztrácí základní příležitost k rozvíjení a kultivaci tohoto potenciálu daného jeho pohlavím.

4.1 Význam vlivu výchovy otce na dítě

Psychologické výzkumy dětí v kojeneckém věku říkají, že tzv. specifický citový vztah k matce se vytváří nejčastěji v 7. měsíci života. Současně ale také prokazují, že přibližně v polovině případů se tento specifický vztah tvoří i k dalším osobám v rodině a že touto osobou je nejčastěji otec. Kolem druhého a třetího roku života dítě vrůstá do své rodiny a vytváří si vědomí rodinné příslušnosti. Získává tzv. rodinnou identitu, kterou lze popsat slovy „já sem patřím, mám určitý význam a určitou hodnotu a tohle jsou moji lidé“. Vědomí identity, vědomí vlastního já se lépe utváří v případě vztahu trojstranném (já – ty – on) než ve vztahu pouze dvojstranném (já – ty). Je-li dítě jen s matkou, jde pouze o vztah se dvěma póly. Je-li vztahu účastný i otec, zažívá dítě jeden dvoupólový vztah k matce, druhý k otci a navíc vnímá i třetí vztah mezi matkou i otcem (Bakalář, E. et al., 1996).

4.1.1 Působení otce na intelekt dítěte

Vlivů, které utváří intelektové funkce dítěte, je uváděno více. Odborná literatura zdůrazňuje genetické vlivy zděděné po obou rodičích, průběh těhotenství, dále v neposlední řadě také vliv prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Na psychický vývoj dítěte mají vliv oba rodiče, pokud jsou přítomni. Vliv otce je závislý

především na jeho dosažitelnosti. Pokud má dítě možnost trávit se svým otcem dostatečné množství času, je pravděpodobné, že jeho kognitivní možnosti budou vyšší, než u dětí, které tuto možnost nemají. Synovi může být otec například vzorem svou pracovní úspěšností, pokud má příležitost ji pozorovat. Toto je důležité hlavně u chlapců (Atkinson, R.L., 2003).

Vliv otce na vývoj intelektu u dívek se projevuje například lepšími analytickými schopnostmi, které mají souvislost s otcovským očekáváním a pravidelnou podporou z jejich strany. Vřelý vztah s otcem pomáhá dívkám dále také v jejich nezávislosti a samostatném chování. Otec tedy hraje významnou roli ve vývoji intelektových schopností dítěte (Matějček, Z., 2000).

4.1.2 Oblast intimních vztahů u dívek

Pro vytváření zdravých intimních vztahů v životě je důležitých několik složek. Je to především přesvědčení o naší vnitřní ceně jako partnerů, důvěra v lásku toho druhého, dostatečné citové odpoutání od našich rodičů a také schopnost účinně řešit různé situace, které v intimních vztazích nevyhnutelně vznikají. Dívky si na základě otcovského pohledu na svou osobu budují obraz o sobě, který má vliv dále na důvěru ve svoji atraktivnost vůči opačnému pohlaví. Dojde-li k tomu, že otec v rodině chybí, existuje zvýšená pravděpodobnost, že dcera bude mít obavy a pochybnosti o své atraktivnosti jako ženské partnerky. Dr. Hetherington, jeden z předních světových odborníků v rozvodových záležitostech, srovnával před dvaceti lety dospívající dívky z rodin s matkou samoživitelkou s dívkami z rodin, jejichž rodiče se nerozvedli. Samozřejmě obě skupiny měly mnoho společného, avšak u dívek, které vyrostly bez otce, byly zjištěny větší potíže cítit či dosáhnout pohody při interakci s chlapci nebo muži. Paradoxně u těchto dívek bylo zjištěno, že na schůzky s partnery začínají chodit mladší a jsou také více aktivní sexuálně. Výzkum dokázal, že dívky z rodin matek samoživitelek dospěly dříve, než měly patřičnou a nutnou sebedůvěru (dívky referovaly spíše o pocitech nejistoty při jednání s muži). Následné šetření těchto dívek ukázalo, že se dříve vdaly než dívky z úplných rodin a byly v době sňatku častěji těhotné. Dospívající a mladé ženy vychovávané jen matkami také častěji vyjadřují obavy, že je mužští partneři mohou zranit a opustit. „Cítí-li se dívka

odmítnuta prvním mužem ve svém životě – svým otcem – pak všechna další setkání s muži mohou být viděna touto optikou, zamlženou obavami a podezřením“ (Warshak, R.A., 1996, str. 53). Prožitek těchto pocitů lze zčásti nahradit vztahy s jinými muži – nevlastní otec, který se opravdu stará, starší bratr či dědeček.

4.1.3 Oblast intimních vztahů u chlapců

O této problematice je známo méně. U chlapců, kteří vyrůstali pouze s matkou a chyběl jim vzor otce, byly rovněž zjištěny problémy v naplnění v heterosexuálním vztahu. Tito muži prožívají v dospělosti méně trvalejších vztahů a pocítují strach z odmítnutí. Velmi často hraje roli především obraz rodičů, kteří se velmi přeli v jejich obdobích dětství. Někteří se obávají vsadit na vážný vztah proto, že si vybavují bolest svých rodičů, která vyvrcholila rozvodem. U mužů, kterým otec zemřel v době, než dosáhli dvanácti let, byla ve srovnání s muži, kterým otec zemřel později, zjištěna větší pravděpodobnost spokojenosti s jejich manželstvím. Otec hraje pro své dítě klíčovou roli při rozvoji dovedností potřebných ke zdravým mezilidským vztahům. Je oprávněné předpokládat, že nepřítomnost otce má vliv na budoucí vztahy jeho dětí (Warshak, R.A., 1996).

4.2 Role otce při utváření sociálních vlastností dítěte

Prvním sociálním prostředím, se kterým se dítě ve svém životě setkává, je rodina. Dítě si zde vytváří vztahy k ostatním, ale i k sobě a je pro něj tedy klíčovým faktorem, kde se dítě většinou poprvé učí vnímat vlastní hodnotu i hodnotu svých blízkých. Učí se zde i rozpor mezi uspokojováním svých potřeb a potřeb druhých. To následně předurčuje jeho dostatečnou míru sebevědomí, správné sebehodnocení spojené se schopností vnímat potřeby okolí. Funkční rodina tedy vytváří základní prostředí, kde se dítě učí „zdravým“ mezilidským vztahům. Významnou roli hraje vztah rodičů k dítěti, přítomnost sourozenců a jejich počet. Matka jako první osoba, s níž je dítě v raném věku v neustálé interakci, dává dítěti pocit jistoty a důvěrnosti. Pro splnění tohoto úkolu je nutné, aby matka sama zakoušela pocit bezpečí. Zde je

významná role jejího partnera. I právě prožívání těhotenství matkou, její bezpečí, radosti, ochrany či naopak úzkosti apod., má vliv na nenarozené dítě. Lze říci, že nástroji, které má matka k dispozici, jsou její myšlení a cítění. U otce je nejdůležitější schopností být matce oporou a vytvořit jí tak pocit bezpečí, který se pak jistě odráží na spokojenosti v těhotenství. Otec má tedy v rodině své nezastupitelné místo. Jedním z předpokladů pro pozitivní rozvoj sociálního chování dítěte je uspokojení jeho potřeby jistoty a bezpečí. To je čerpáno také ze síly a autority otce. Je výzkumy dokázáno, že děti, u kterých jsou jmenované potřeby naplněny, získávají větší množství pozitivních sociálních zkušeností. Byla potvrzena akcelerace vývoje sociálních způsobilostí dětí, které měly větší otcovskou péči. Přítomnost otce „nutí“ dítě formovat další vztah v rodině (tedy nejen k matce), čímž v pozdějším věku dítěti „paradoxně“ (do jisté míry) umožňuje najít odstup od rodiny. Takovým způsobem otec dítěti zprostředkovává vstup do společnosti (Corneau, 2000).

Protisociální chování je zčásti výsledkem sociálního učení nápodobou. Nemá-li matka oporu v partnerovi a na vztah rezignuje, přenáší tento negativní postoj i na vztah k dítěti. Je mimo pochybnost, že neúplná rodina a rozpad manželství postihují chování dětí. Je zjištěno, že děti z rozvedených rodin byly hodnoceny učiteli, ale také svými matkami jako méně ctižádostivé, méně svědomité, více citlivé až přecitlivělé, více dráždivé a nervózní. Uvedené příznaky mohou vymizet úpravou rodinných poměrů, ale také mohou manifestně nebo latentně růst až v klinicky vyjádřený obraz některé z dětských psychických poruch. Nedostatek otcovské autority může přinést například ústup v rodičovské roli matky a to může dále vést k ovládnutí rodiče. Tím ale dítě ztrácí možnost cítit se u něj v bezpečí a ctít ho.

Je pravděpodobné, že dítě z neúplné rodiny může mít problematičtější psychosociální vývoj – horší vztahy k výchozí rodině, k přátelům i k širšímu sociálnímu okolí. Roli otce lze tedy považovat na základě výše uvedeného za nepopíratelně významnou (Balharová, Šporciová, 2002).

5 Metodologie

5.1 Výzkumný problém

Ve své práci se budu soustředit na osobní zkušenost jedinců, kteří ve svém dětství vyrůstali pouze ve výhradní péči matky. Věkové rozhraní těchto dotazovaných osob je od 20 do 30 let. Absence otce byla v těchto rodinách zapříčiněna odlišnými důvody a trvala různě dlouho. Budu sledovat vnímání rodinného kontextu příčin absence otce v jejich dětství a jak se tato skutečnost odrazila v různých oblastech jejich života.

Cílem mého výzkumu je pokusit se porozumět zkušenosti jedinců, kteří ve svém dětství vyrůstali pouze se svojí matkou. Pokusím se o nalezení společných charakteristik těchto mladých lidí a to v různých oblastech jejich života.

5.2 Výzkumné otázky

Po stanovení výše uvedeného cíle jsem postupně zformulovala následující výzkumné otázky, na které se pokusím odpovědět.

1. Jaké jsou nejčastější změny v rodinné atmosféře a v chování jedince po odchodu otce z rodiny?
2. Má výchova jedním rodičem, v tomto případě matkou, vliv na sociální vývoj jedince, konkrétně na komunikaci s opačným pohlavím?
3. Mají jedinci se zkušeností absence otce v jejich dětství jasnou představu o svém budoucím partnerském životě?
4. V čem vidí dotazované osoby svůj největší „handicap“, který přisuzují skutečnosti, že vyrůstali bez výchovného působení otce?

5.3 Výzkumný soubor

Pro potřeby této bakalářské práce jsem požádala o spolupráci jedince, kteří mají osobní zkušenost s výchovou jen jedním rodičem. Vyrůstali tedy v neúplné rodině a v tomto případě matka zajišťovala obě role důležité pro život člověka. Nejdříve jsem se pokusila kontaktovat své nejbližší okolí, následně požádala o spolupráci na mém výzkumu konkrétní jedince.

Ve všech případech mnou oslovených lidí jsem se setkala s kladným přístupem a souhlasem spolupracovat. Všechny čtyři oslovené osoby byly ochotné o svých zkušenostech otevřeně hovořit a odpovědět mi na 20 předem připravených otázek v rámci polostrukturovaného rozhovoru, který se dále rozvíjel.

V následném textu nepoužívám skutečná jména jedinců a to z důvodu ochrany osobních údajů.

5.4 Metody výzkumu

5.4.1 Metody sběru dat

Samozřejmou otázkou v praktické části bylo, o jakou metodu sběru dat se v tomto typu výzkumu opřít. Mé uvažování se týkalo formulace výzkumných otázek, skupiny výzkumného souboru, ale také mých možností. Již na začátku uvažování a rozmýšlení jsem si byla jista, že využiji možnosti kvalitativního typu výzkumu a to především metodu rozhovoru, který dle mého názoru, nejvíce svým zaměřením a cílenými otázkami obsáhne zpracovávané téma.

Bylo by zřejmě možné využít i kvantitativní typ výzkumu v podobě zpracovaného dotazníku a spolupracovat tak s větším množstvím probandů a uplatnit tak analytických principů dedukce – indukce. Důležitou podmínkou až ideálem je v tomto případě nezávislost výzkumníka, který by měl minimálně ovlivňovat zkoumaný proces a měl by se snažit pracovat ve stavu nezátíženém předsudky a kontextuálně vázanými zkušenostmi (Miovský, 2006). Usoudila jsem ale, že mi je bližší kontakt s dotazovanou osobou, snaha pochopení souvislostí a neomezování se na vybrané proměnné a až v průběhu výzkumu zjišťovat, jaký možný význam proměnné mají a jak se ovlivňují. Osobní vztah s účastníky byl pro mě také velmi

důležitý. Dle Miovskeho (2006) autentičnost vztahu patří mezi základní kritéria validity a žádný výzkumník není bez předsudků a nezatížený svými zkušenostmi a osobní historií.

Pro potřeby polostrukturovaného interview jsem si připravila základní schématické oblasti, na které jsem se soustředila: rodinný kontext a atmosféra, emoční a sociální vývoj jedince a nakonec tematiku navazování intimních a partnerských vztahů. Největší pozornost jsem věnovala oblastem rodinného kontextu, dále sociálního vývoje jedince a to především v souvislosti s navazováním intimních a partnerských vztahů. Více jsem v empirické části nerozpracovávala oblast emočního vývoje jedince a to i přes skutečnost, že v plném znění rozhovorů tuto část je možné nalézt.

Jednotlivé fáze přípravy a průběhu spolupráce s dotazovanými osobami lze popsat následovně. V přípravné fázi jsem samozřejmě kontaktovala vybrané jedince, kteří souhlasili s vysvětleným průběhem tohoto empirického šetření. Byli mnou informováni o výzkumných oblastech, konkrétnějších výzkumných otázkách, ale také především o mých předem stanovených cílech. Ve druhé fázi bylo důležité navázat s jednotlivci vztah a společně se připravit na plánovaný rozhovor. Zde je důležité zdůraznit, že u každého jedince se doba začátku stěžejního rozhovoru lišila. Nejdříve jsem si s účastníky výzkumu povídala o obecných věcech, snažila jsem se navodit příjemnou atmosféru pro obě strany, především samozřejmě pro člověka, který si byl vědom skutečnosti, že bude povídat o velmi osobních až intimních věcech. Mým subjektivním dojmem byl fakt, že se jedinci na rozhovor těšili a velmi stáli o přečtení celé práce a zejména jejího vyústění.

Průběh rozhovoru jsem nahrávala na diktafon, který se posléze ukázal být velmi užitečnou pomůckou a překvapením bylo, že nepůsobil rušivě ani pro jednu stranu.

5.4.2 Metody analýzy dat

Pro práci s daty jsem si zvolila metodu zakotvené teorie. „Jednou z více výhod metody zakotvené teorie je její schopnost integrovat v rámci kvalitativní analýzy data získávaná odlišným způsobem a využít tak nejen více různých metod získávání dat,

ale současně využít různých přístupů v samotné analýze“ (Miovský, M., 2006, str. 226). Na této metodě mě zaujala skutečnost, že začínáme zkoumanou oblastí, fenoménem a necháváme, aby se v průběhu výzkumu mohlo objevit to, co je v této oblasti významné, aniž to například dopředu předjímáme či jakkoliv označujeme. Základními požadavky zakotvené teorie jsou: shoda mezi pozorovanými a kódovanými skutečnostmi, srozumitelnost vystavěné teorie na základě empirických, ověřitelných a srozumitelných poznatků, obecnost a zpětná kontrola vybudované teorie (Miovský, 2006).

Mezi základní postupy kódování v kontextu zakotvené teorie patří:

- Otevřené kódování – vytváření základních pojmů, kategorií a dalších významových jednotek.
- Axiální kódování – znovu uspořádání údajů prostřednictvím vytvářených spojení.
- Selektivní kódování – uvádění centrální kategorie do vztahu s ostatními popsányými kategoriemi.

5.5 Historie výzkumu

Již v úvodu práce jsem uvedla důvody zvoleného tématu. Rodinný kontext je pro každého člověka důležitý, tedy i pro jedince vyrůstající v neúplné rodině. Rodina s jedním rodičem je specifická. Role vychovatele, v tomto případě matky, se tím podstatně mění. Je nucena vykonávat práci za dva členy rodiny, kteří mají v rodině své až nezastupitelné místo. Matka samoživitelka nese plnou odpovědnost za všechny aspekty výchovy svých dětí. Činností, které by měla denně vykonat, je mnoho. Bylo by také možné pracovat s těmito ženami a pokusit se popsat pohled na jejich způsob života a starosti s ním spojených.

Více mě ale zajímala problematika dětí, které právě v tomto typu rodin vyrůstaly. Pokládala jsem si otázky, které souvisely především s důsledky nedostatečného výchovného působení muže v rodině. Mají tyto osoby jasné představy o budoucím partnerském životě? Mohou mít problémy v komunikaci s opačným pohlavím? Tyto dvě otázky jsou jen malou ukázkou oblastí, které mě k tomuto tématu napadaly.

Pro své empirické šetření jsem tedy oslovila osoby, které mají osobní zkušenost výchovy pouze jejich matkou a to z různých důvodů. Byla jsem si vědoma, že se jedná o velmi citlivou oblast a že je pravděpodobné, že některá témata pro mě zůstanou uzavřena. Považuji za důležité zdůraznit, že pro mě byla překvapivá skutečnost velké otevřenosti osob, se kterými jsem rozhovor vedla. V některých rodinách je otázka nepřítomnosti otce uzavřenou oblastí komunikace a setkala jsem se i se sdělením, že zamyšlení se nad touto problematikou je pro tuto konkrétní osobu velmi užitečné.

Předpokládala jsem, že hlavními tématy rozhovoru bude rodinný kontext a případné vzpomínky na otce. Na základě tohoto předpokladu jsem i připravovala osnovu rozhovoru. Dále jsem se zaměřila na oblast sociálního vývoje a navazování sociálních či intimních vztahů.

6 Prezentace a analýza výsledků

Při analýze získaných dat jsem pracovala s materiálem, který přinesl mnoho zajímavých informací. Ve výpovědích osob se objevovala základní, předem stanovená témata (jádro interview), ale také mnoho dalších. Protože se jednalo o polostrukturovaný rozhovor, bylo možné tuto skutečnost předpokládat. Praktická část je dále strukturovaná dle témat, která jsou společná pro všechny oslovené osoby.

Je nutné dodat, že u každého z příběhů se jednotlivá témata objevují v různé míře a navzájem spolu souvisejí. Proto předesílám, že rozdělení, se kterým v textu pracuji, je zejména pro účely lepšího zorientování se v problému. U každé následující kapitoly se pokusím ukázat, jak situace dotazovaných osob souvisela s širším kontextem zkušenosti.

6.1 Rodinný kontext a atmosféra

V této kapitole pracuji s pohledy na rodinný kontext a atmosféru v rodině. Nejdříve jsem dle rozhovorů s dotazovanými osobami popsala společné znaky důvodů absence otce v rodině a to na základě hodnocení samotných jedinců. Dbala jsem na důležitost uvedení této problematiky do širších souvislostí. Na jejich základě pak bylo i možné usoudit na rozdílné charakteristiky, ty ale v práci více nerozpracovávám. Následně poskytuji možné způsoby interpretace.

Na základě použité metody zakotvené teorie jsem si stanovila kategorie, které jsem identifikovala z deskriptivních a interpretativních údajů každého jedince. Pro přehlednost v textu uvádím následující kategorie, které jsou společné všem účastníkům v oblasti rodinného kontextu a atmosféry.

1. Věk dotazovaných osob při odchodu otce z rodiny
2. Konstelace rodiny
3. Vztah dítěte k otci před odchodem

4. Postoj matky k rodinné situaci a možný další partner

S těmito kategoriemi pracuji v rámci stanového tématu společných znaků absence otce v rodině. Dále se je snažím uvést do vzájemných vztahů. Deskriptivní a interpretativní údaje pro lepší orientaci uvádím u každé dotazované osoby zvlášť.

6.1.1 Téma absence otce v rodině

V následující části poskytuji ukázky z jednotlivých rozhovorů s jedinci, které se týkají oblasti rodinného kontextu. Z těchto ukázek vychází mé závěry týkající se identifikace společných rysů nepřítomnosti otce v rodině a rovněž odlišného vnímání příčiny odchodu otce.

Lucie (25 let)

S Lucií jsem se setkala u ní v bytě, kde jsme měly dostatečné soukromí a prostor na realizaci rozhovoru. Jde o velmi komunikativní a otevřenou slečnu. Před započítím rozhovoru jsme si povídaly o běžných a obecných věcech všedního dne, poté jsme se dostaly k samotnému jádru interview. (T: tazatel, L: Lucie)

T: Jaký byl hlavní důvod, že jsi vyrůstala jen s maminkou?

L: Rodiče se rozvedli..v mých dvou letech. Vzali se asi po půl roce vztahu a to po tom, co maminka zjistila, že je těhotná.

T: Aha..A víš důvod odchodu Tvého otce?

L: Důvodem jeho odchodu byla maminčina nejlepší kamarádka..ale více okolností nevím.

T: Povídáte si někdy s maminkou o okolnostech jeho odchodu?

L: Ano, můžu se jí na cokoli zeptat, ale období povídání máme až tak od konce střední školy. Dříve mě to moc nezajímalo..ale teď mě otázky napadají docela často.

Téma rodinného prostředí a důvod absence otce v rodině se objevuje hned na začátku interview. Zařadila jsem tuto oblast hned z kraje, protože ji považuji za jedno ze stěžejních témat. V této ukázce je zřetelné, že důvod nepřítomnosti otce je Lucií znám, ale více okolnostmi si není jistá. Z další části rozhovoru vyplynulo, že si je jistá, že maminka jejímu otci nikdy neodpustila a z tohoto důvodu jsou některé skutečnosti odchodu otce zastřené.

T: ..takže jsi se svým otcem nikdy neměla možnost mluvit?

L: Moc ne..vlastně jednou. Když jsem byla malinká, tak si mě prý jednou vzal k sobě, ale maminka z toho nebyla nadšená, takže se to znovu neopakovalo. Více se zřejmě nesnažil. Otce si vůbec nepamatuju.

T: Jaký je vztah maminky k Tvému otci?

L: ..myslím si, že mu to nikdy neodpustila a nejsem si jistá, zdali někdy odpustí..vznáší se to u nás ve vzduchu.

T: ..a pamatuješ si z domova například nějaké hádky?

L: Tak to vůbec. Možná nějaké proběhly, ale rodiče si společně nepamatují vůbec.

T: Vybavuješ si, že by ses na otce své maminky v dětství někdy vyptávala?

L: Ne, to bohužel nevím..myslím, že spíše ne. Nikdy jsem nezažila situace, že bych si doma jako malá brečela do polštáře, že nemám tatínka. Spíše až v poslední době přemýšlím, jak by to bylo..v čem by to bylo jiné.

T: Našla si maminka někdy dalšího partnera?

L: Ne, myslím, že ne..také o tom někdy přemýšlím..nikdy se u nás jedno jméno déle neopakovalo..ptala jsem se maminky, jestli by nechtěla přítele, odpověděla mi, že ne..

Z obou výše uvedených ukázek je patrné, že vzhledem k věku v období rodinných změn, Lucie zná většinu skutečností a rodinných situací především z vyprávění její maminky a ostatních členů rodiny, s otcem blíže nikdy nekomunikovala. Z rozhovoru dále vyplynulo, že po odchodu otce s nimi žila babička s dědečkem z matčiny strany. Lucie i toto považuje za specifické prostředí, které mělo velký vliv na její dětství i výchovu. V souvislosti s informovaností mi bylo sděleno, že si nepamatuje situace, že by například maminka s babičkou více rozebíraly vztah s otcem a jeho vyústění. Pokud se toto téma v rodině otvírá, tak jde přibližně o dobu pěti let zpět a jedná se o iniciativu právě Lucie.

Dle výše popsaného lze rozlišit deskriptivní a interpretativní údaje. Mezi deskriptivní údaje by v tomto případě patřily následující informace:

- Lucii byly dva roky, když se její rodiče rozváděli. Vztah rodičů trval dva a půl roku. Důvodem odchodu otce byl jiný vztah.

Interpretativní údaje:

- Okolnosti odchodu otce cítí Lucie jako nejasné. Maminka nepodporovala vzájemný vztah otce a Lucie. Maminka nikdy otci neodpustila. Předpoklad, že Lucie si na svého otce nikdy nezapomněla (za svého dětství).

Anička (25 let)

Toto téma je v rodině Aničky uzavřené, proto jsme rozhovor realizovaly na jiném místě než v místě jejího bydliště. Svěřila se, že tuto oblast svého života často neotvírala, ale že je to pro ni určitou výzvou.

T: *Jaký byl hlavní důvod, že jsi vyrůstala Ty a Tvůj bratr pouze s maminkou?*

A: *..tatínek nám zemřel, když mi bylo jedenáct let, mému bratrovi bylo devět. Tatínek byl nemocný už delší čas před tím. Trvalo to poměrně dlouho.*

T: *Pamatuješ si s tatínkem nějaké situace?*

A: *Musím říct, že si s ním právě moc situací nepamatuji..kdy normálně chodil do práce a byl zdravý. Jednou vím, že přišel z práce a my ho nadšeně vítali, ale to je jen takový záblesk.*

T: *..vy jste s bratrem věděli, co tatínkovi je?*

A: *Vlastně jsem nevěděla, co mu je. Až když jsem doma našla knížku o nemocích, tak jsem přišla na to, že měl rakovinu. O tom se u nás nemluvalo.*

V průběhu rozhovoru jsme se dotkly otázky týkající se rozloučení s tatínkem v nemocnici. Vycítila jsem, že jde o velmi citlivé a bolestné téma. Proto jsme dále hovořily o pomoci, kterou poskytl především dědeček tím, že se k rodině na nějakou dobu přistěhoval. V průběhu rozhovoru vyplynulo, že si některé údaje Anička nepamatuje přesně. Například na otázku, jak dlouho s nimi dědeček žil, dokázala odpovědět až po chvíli přemýšlení.

A: *Jako rodina jsme měli velké štěstí, že se k nám po tomhle přistěhoval tatínek maminky..dědeček. Byl hlavně podporou pro mamku.*

T: *..a pro vás také?*

A: *Asi i trochu pro nás, ale hlavně pro ni.*

T: *Jak dlouho s vámi dědeček zůstal?*

A: *..tak to úplně přesně nevím..*

T: *..jednalo se o půl roku nebo déle?*

Pozn. T: *chvíle přemýšlení*

A: *..no tak to o mnohem déle..asi kolem šesti let.*

T: *Za jak dlouho jste se s touto situací vyrovnali jako rodina?*

A: ..řekla bych, že pořádně nikdy..moje maminka říká, že má pocit, že žije dva životy. Jeden před smrtí tatínka, druhý po tom.

T: Takže i více vzpomínáš?

A: Moc ne, ale zlepšuje se to..v poslední době..maminka občas zavzpomíná, že jsme byli s tatínkem tam a tam.

T: Pamatuješ si s tatínkem nějaké společné zážitky?

A: Jen trochu..tatínek byl opravdu dlouho nemocný..pamatuji si, že před deseti lety jsme byli na zimní dovolené už jen s maminkou..dřívější zážitky si nepamatuji.

T: Měli vaši rodiče bezproblémové manželství..pamatuješ si například hádky?

A: Myslím, že ano. Hádky si opravdu nepamatuju..nikdy mi nepřišlo, že by něco skřípalo.

Rozhovor vypovídá o skutečnosti, že se v rodině o nemoci jako takové příliš nekomunikovalo a že si Anička vybavuje především vzpomínky týkající se již nemocného tatínka. Zaznamenala jsem časté opakování pojmů týkající se pobytu v nemocnici. V okamžiku, kdy jsme si začaly povídat o pomoci dědečka, Lucie pookřála.

T: Vzpomínáš si, zdali jste měli s bratrem možnost se s tatínkem rozloučit?

A: Já nevím..pamatuju si, že jsme u něj byli naposledy v nemocnici, ale rozloučení to nebylo.

T: Změnilo se u vás doma smrtí otce něco velmi zásadně?

A: To nevím..myslím, že zásadně nic.

T: Kdo vám byl největší oporou?

A: Určitě děda..hlavně tedy pro maminku, to jsem už říkala..ale vlastně i pro nás. Hodně pomáhal jako muž s domácností. Připadalo mi, že je tam prostě s námi ještě někdo..že na to nejsme sami.

T: Našla si Tvoje maminka dalšího partnera?

A: Nenašla..připadá mi to docela zvláštní, zamýšlela jsem se nad tím. Sama říká, že na randění nemá čas. Ani moc nechodí ven na nějaké kafe nebo víno.

Na základě dalších odpovědí Aničky lze doplnit informaci, že dědeček strávil v rodině přibližně šest let. Další oporou pro rodinu byla jeho manželka, tedy babička Aničky, která často rodinu navštěvovala.

Deskriptivní údaje:

- Tatínek zemřel, když bylo Aničce 11 let. Má mladšího bratra, kterému v té době bylo 9 let. Po dobu šesti let žila ve společné domácnosti s bratrem, matkou a dědečkem.

Interpretativní údaje:

- Nemá výraznou vzpomínku na společné zážitky, když byl tatínek zdravý. Po delší dobu nevěděla o závažnosti tatínkovy nemoci a důsledků s ní spojených. Přítomnost dědečka vnímala Anička jako oporu především pro maminku. V poslední době se více zamýšlí nad proběhlými událostmi a pokládá si otázku - ..jaké by to bylo, kdyby..

Petr (30 let)

Rozhovor s Petrem probíhal dle domluvy v malé kavárně. Na začátku rozhovoru mi Petr sdělil, že si o tomto tématu již delší dobu s nikým nepovídal a to především proto, že nemá s kým. Také podotkl, že by si chtěl v průběhu rozhovoru utřídit myšlenky a vzpomínky.

T: *Co bylo hlavním důvodem, že jste vyrůstali s bratrem jen s maminkou?*

P: *..jednoznačným důvodem byl rozvod našich rodičů..bylo mi asi deset let..táta si našel jinou paní a doma to prasklo..asi je důležité říct, že jsem v té době vůbec netušil, že se rodiče rozvedli, nějak se nám to nepokoušeli sdělit..jen si pamatuji, že po jedné z hádek se táta sebral a odešel...a my zůstali jen s mámou, která měla starosti sama se sebou.*

Z výše uvedeného úryvku usuzuji a Petr se i takto vyjadřoval, že vzpomínky z jeho dětství jsou silně spojené především s velkým množstvím hádek, které se často opakovaly. Důvody hádek si Petr tehdy neuměl vysvětlit, dnes je přisuzuje pracovní vytíženosti obou rodičů, ale také poté mimomanželskému poměru otce s jinou ženou.

T: *Takže jste prožili společně deset let jako rodina?*

P: *..tak až tak moc ne..rodiče spolu nevycházeli moc dobře ani před tím. Ale mám docela hezké vzpomínky na dětství s bráchou..dělali jsme hlouposti na zahradě, rodiče nás až tak moc nehlídali.*

T: *Pamatuješ si otce a společné zážitky?*

P: *..když jsme byli menší, tak jsme hodně sportovali a táta nás hodně podporoval a vozil třeba i na tréninky..ale pak se to celé zkazilo..a asi si pamatuji spíše jen to. Když odešel, tak jsme spolu čas opravdu netrávili.*

Na základě vyprávění Petra jsem zaznamenala, že u něj převažují spíše negativní vzpomínky. Zdůraznil, že zpětně si opravdu myslí, že rodiče jim

nevěnovali dostatek pozornosti a poskytovali hodně volnosti. V souvislosti s fyzickými tresty zmínil především maminku, která tuto formu výchovy používala často.

T: *Změnilo se po odchodu otce něco ve Tvém životě?*

P: *..teda, to je těžké odpovídat..mám pocit, že se změnilo docela hodně věcí. Tak škola asi ano, ale tam to bylo vždycky špatné. Spíš se hodně změnilo prostředí doma..nebavilo mě tam být..co se mi líbilo bylo, že nás pořádně nikdo nehlídal, takže jsem potom trávil hodně času pryč s kamarády a dělali jsme blbosti..myslím, že kdyby to bylo jinak, neměl bych pak takové problémy (lehké drogy apod.)*

T: *Našla si Tvoje matka někdy dalšího partnera?*

P: *Ano, když mi bylo asi patnáct let a to vlastně byla velká změna v našem životě..on to byl asi docela fajn člověk, ale bylo to celé špatně..matka se k němu odstěhovala a to s tím, že my jsme už velcí a samostatní..*

Petr ve svém vyprávění zdůraznil, že své problémy přisuzuje volné výchově rodičů a později především výchově matky. Rozpor volnosti a fyzických trestů působil na Petra zmatečným dojmem a měl i pocit, že sama matka nevěděla, jakým vhodným způsobem má děti vychovávat. Dále jsme v rozhovoru více rozebrali okolnosti doprovázející odchodu matky, kdy chlapci zůstali ve svých 14 a 15 letech sami v rodinném domku. V důsledku tohoto rozhodnutí se k chlapcům vrátil otec, ale pobýval v domácnosti minimálně.

Deskriptivní údaje:

- Petrovi bylo 10 let, když se rodiče rozvedli.Má o rok mladšího bratra. Důvodem odchodu otce byl jiný vztah. Matka opustila syny, když bylo Petrovi 15 let.

Interpretativní údaje:

- Okolnosti odchodu otce nebyly Petrovi více vysvětleny a působí zmatečně.Odchod od rodiny Petr otci příliš nevyčítá, znamenal pro něj určité ulehčení. Důvod časté nepřítomnosti otce během manželství zpětně chápe, přisuzuje ji náročnému zaměstnání. Často se opakující hádky v Petrovi zanechaly pocity úzkosti, nyní v dospělosti se jim snaží vyhýbat.

Jan (26 let)

S Janem jsem se setkala po předchozí domluvě v restauračním zařízení. Před zahájením rozhovoru mi Jan sdělil, že cítí určité obavy ze svých vzpomínek. I přes tyto pocity, Jan odpověděl na všechny otázky.

T: *Jaký byl důvod, že jsi vyrůstal pouze s matkou?*

J: *Vyrůstal jsem jen s maminkou, protože otěhotněla, když jí bylo dvacet let..a otec se o nás nikdy nezajímal..myslím, že o to maminka ani nikdy nestála a přijala za své, že budeme jen my dva.*

T: *Kdo vám v té době hodně pomohl?*

J: *Babička..je to fajn ženská.*

T: *Pokus se popsat rodinnou atmosféru.*

J: *..když jsem byl menší, tak jsem se vůbec nezamýšlel nad tím, že bych měl mít tátu..připadalo mi to jako normální být jenom s maminkou..a nějaké hádky apod. se mě netýkaly vůbec, protože jsem tátu nikdy v životě neviděl..maminka si dělala tedy vše po svém.*

Jan zdůrazňoval, že dětství, které prožil pouze s maminkou, vnímal za běžný stav. A nikdy se více nezamýšlel nad nepřítomností otce v jejich rodině. Jan velmi rád vzpomíná na svoji babičku, která byla oporou zejména pro jeho matku a to především krátce po jeho narození.

T: *O svém otci tedy vůbec nic nevíš?*

J: *Moc jsem se nikdy nevyptával..protože vím, že maminka o tom nerada mluví. Víím, že byl v té době stejně starý jako ona a že spolu byli dva roky. Ale prý nesouhlasil s rozhodnutím, že by si mě maminka měla nechat. Mám pocit, že se do toho zamíchali i jeho rodiče a tak..prostě se na dítě asi necítil zralý. Ted' vůbec netuším, kde je, co dělá nebo jestli má nějaké děti.*

T: *Našla si maminka dalšího partnera?*

J: *Ne nikdy..je to zvláštní..je to moc pěkná ženská. Velmi často nad tím přemýšlím, jestli jí není smutno a jak to bude v budoucnu.*

Z rozhovoru usuzuji, že Jan o vztahu své matky a otce má neúplné informace a neměl silnou potřebu více zjišťovat. Nyní si uvědomuje, že on nebyl předmětem zájmu otce a cítí toto v současnosti jako velké osobní odmítnutí. Na základě jeho vlastní zkušenosti z partnerského vztahu uvažuje nad důvody, proč si jeho matka nenašla dalšího životního partnera.

Deskriptivní údaje:

- Matka porodila Jana v jejich 20 letech. Jan nikdy ve svém životě nepoznal svého otce. Na výchově Jana se podílela i jeho babička.

Interpretativní údaje:

- Janovi neúplná rodina připadala běžná, nikdy se nezamýšlel nad figurou otce. Vyčítá svému otci, že o něj nikdy neprojevil zájem. V současné době jsou předmětem jeho úvah okolnosti osamoceneného způsobu života jeho matky.

6.1.1.1 Společné znaky absence otce

Podstata této kapitoly spočívá v uvedení stanových kategorií do vzájemných vztahů a souvislostí. Pro zpracování této části jsem využila dále znalosti kontextů a jednotlivých osobních příběhů jedinců. Na společné znaky usuzuji na základě analýzy a interpretace jednotlivých částí rozhovorů a již zmiňované znalosti kontextů každého jedince. V této části se budu věnovat identifikování vzájemných vztahů propojující jednotlivé kategorie v rámci jednotlivce a následně se pokusím vyčlenit společné znaky objevující se u všech dotazovaných osob.

V případě Lucie je možné nalézt souvislost mezi kategorií věku a kategorií vztahu dítěte k otci před jeho odchodem od rodiny. Lucie byla ve věku dvou let, kdy se otec rozhodl opustit rodinu a vzhledem k jejímu nízkému věku na něj tedy nemá explicitní vzpomínky. V této souvislosti doplňuji informaci, že se Lucie během svého dětství i v současnosti stýká s rodiči jejího biologického otce (viz plné znění rozhovoru). Představy o svém otci si vytváří na základě informací ze strany své maminky a jejích rodičů, ale také rodičů jejího otce. Z rozhovoru ale vyplynulo, že tato část jejího života je relativně uzavřeným tématem a proto si je vědoma, že některé skutečnosti o okolnostech absence otce postrádá. Dále nacházím souvislost mezi kategorií konstelace rodiny a postojem matky k celé situaci. Z odpovědí lze usuzovat, že matka Lucie nebyla nakloněna vzájemnému kontaktu Lucie a jejího otce. Vzhledem k nízkému věku Lucie lze předpokládat, že tento matčin postoj mohl ovlivnit následné fungování rodiny. Je nutné doplnit, že sám otec mohl tento vývoj ovlivnit a to mírou svého zájmu. Dalším podstatným rysem výchovné prostředí Lucie

je minimální přítomnost mužské role a otcovského vzoru v rodině a to z důvodu, že matka si poté nikdy nenašla dalšího partnera.

Z rozhovoru s Aničkou vyplynuly souvislosti týkající se opět kategorií věku a jejího vztahu k otci, což lze předpokládat. Aničky vzpomínky na otce jsou velmi ovlivněny dlouhotrvající nemocí, o jejímž charakteru dlouho nevěděla. Je pro ni velmi problematické vzpomínat na situace před počátkem nemoci. Celá rodina vznik nemoci přisuzuje otcově zahraniční cestě do zahraničí, která pro něj byla velmi náročná. Z důvodu nesnadného vyrovnávání se s těžkou životní situací nastala v rodině změna týkající se přistěhování otce matky. Tím se změnilo fungování rodiny, ale tato rozhodnutí bylo vnímáno velmi pozitivně vzhledem k poskytované pomoci a opoře. Dědeček v rodině částečně zastával i mužskou roli, což z pohledu Aničky mělo větší vliv na vývoj jejího bratra. Rodina se při určitých příležitostech ke vzpomínkách na otce vrací a vyjadřuje přání jeho přítomnosti. Jako příklad může sloužit hodnocení studijních výsledků dětí („Tatínek by na vás byl pyšný.“)

Z Petrových odpovědí je zřejmá souvislost mezi stejnými kategoriemi jako v předešlých případech. Zde jsou patrné vzpomínky týkající se sportovních aktivit Petra, bratra a jejich otce, které jsou jako jedny z mála vnímány pozitivně. Tyto vzpomínky si Petr vybavil až ve chvíli položení konkrétní otázky. Do té doby přicházel z velké části jen s negativními vzpomínkami a zkušenostmi (hádky v rodině, nedostatečná pozornost rodičů, volná výchova apod.). Lze říci, že Petr do odchodu otce z rodiny zažil výchovné působení obou rodičů. Je důležité dodat, že obraz otce byl negativně ovlivněn tím, že otec měl sklon k nadměrnému užívání alkoholu a to od Petrových 12 let. Atmosféra a fungování rodiny bylo ovlivněno také tím, že matka si posléze našla jiného partnera, ke kterému se odstěhovala (Petrovi bylo 15 let). Z rozhovoru vyplynulo, že chyběla informovanost širší rodiny.

Janova situace je specifická tím, že jeho otec neprojevil žádný zájem o něj a ani o jeho matku. Janovy představy o otci se konstruují pouze na základě vyprávění matky, které není celistvé. Jan vnímá osobu otce jako úplně cizího člověka, kterému ale vyčítá jeho nezájem. Z jeho vyjádření je zřejmé, že svého biologického otce ani nechce poznat. Z důvodu nízkého věku matky v mateřství a všech dalších okolností se na chodu domácnosti podílela výraznou měrou babička ze strany matky. Jan její

přítomnost a výchovné působení vnímá pozitivně. Z jeho slov lze usuzovat, že je pro něj přirozenější pohybovat se v ženském kolektivu.

V této části považuji za důležité vyzvednout souvislost mezi kategoriemi „věk“ a „vztah dítěte k otci před odchodem“ a dále mezi kategoriemi „konstelace rodiny“ a „postoj matky k rodinné situaci“. V jednotlivých případech jsem zaznamenala následující podobné či společné rysy.

V případě Lucie, Aničky a Jana je výrazný vliv prarodičů na jejich výchovu a následné fungování rodiny. Všichni tyto dotazovaní zdůrazňovali pozitivní vliv přítomnosti prarodičů. A to především v souvislosti psychické podpory a pomoci při chodu domácnosti.

U těchto třech dotazovaných osob lze nalézt další výraznou podobnost v podobě absence partnera jejich matky po celou dobu jejich dětství. U všech se taktéž objevuje otázka, proč tomu tak je. Lze z částí rozhovorů usoudit, že by případný vztah přijali (současný pohled). Tento aspekt dle mého názoru mohl velmi ovlivnit více oblastí v životě těchto jedinců. Často jsem se v rozhovoru setkala s vyjádřením nejasné představy budoucího partnerského vztahu. Tuto problematiku rozpracuji v následující kapitole.

V oblasti sourozeneckých vztahů jsem se setkala u Aničky a Petra s vyjádřením, že rodinné změny a atmosféru společně se svými bratry více nerozebírali. A to i přes to, že věkový rozdíl sourozenců v obou případech není výrazný. Konkrétně u Petra mi bylo sděleno, že si nevybavuje snad ani jeden okamžik, kdy by si s bratrem byli tak blízcí, že by si svěřovali vzájemné starosti, které by souvisely s rodinnými problémy. Zmínil ale, že hádky slýchávali společně, ale v jejich dětském věku jim více pozornosti nevěnovali. V případě Aničky a jejího mladšího bratra může být jejich sourozenecký vztah také ovlivněn rozdílným pohlavím. Z rozhovoru s ní vyplynulo, že si s bratrem blízcí jsou, ale jen v některých oblastech. Na otázku, zdali s bratrem více rozebírali smrt tatínka, se mi dostalo jednoznačné odpovědi, že určitě více ne a že cítí i obavy týkající se společného otevření tohoto tématu.

Výše zmíněné společné znaky ukazují, že v těchto rodinách je možné nalézt charakteristiky obsahující podobnost. Vždy a v každé rodině se jednalo o jedinečný

případ a situaci, ale je možné pozorovat společné rysy. Jednalo se o pomocné tendence širší rodiny a prarodičů, dále skoro ve všech případech o velmi blízký vztah matky a dětí. Nemůžeme opomenout ani skutečnost, že matky nevyvíjely velkou aktivitu pro nalezení dalšího životního partnera.

6.2 Sociální kontext

V této kapitole se zaměřuji na sociální vývoj dotazovaných osob a to především s předpokladem, že výchova jedním rodičem, v tomto případě matkou, tuto životní oblast ovlivnila. Věnuji pozornost tématům týkajících se navazování kontaktu v nové společnosti, podpory kamarádských vztahů matkou a v neposlední řadě možným omezením v navazování kontaktu s osobou opačného pohlaví. V rozhovorech jsem tomuto kontextu věnovala velký prostor s odůvodněním, že rodina se stává pro dítě primárním socializačním činitelem a má hlavní vliv na utváření sociálních rolí jedince, ale i na jeho sebepojetí ve vztahu k opačnému pohlaví.

I v této oblasti jsem identifikovala kategorie, které jsou společné všem jedincům, a pomocí nichž se pokusím vytyčit následně společné rysy. Pro jednodušší orientaci v textu kategorie uvádím nyní, deskriptivní a interpretativní údaje u každého jedince zvlášť.

Stanovené kategorie:

1. problémovost navazování sociálních kontaktů
2. sociální kontakty a jejich frekvence
3. představa budoucího partnerského a rodinného života
4. současný partnerský život

6.2.1 Téma komunikace a představy budoucího partnerského života

Na základě rozhovorů s dotazovanými osobami uvádím jejich části, které přímo souvisely s tématem komunikace a také s představami těchto osob o jejich

budoucím partnerském životě. Jednalo se z mého pohledu o jednodušší téma ke zpracování než oblast rodinného kontextu, která skrývala nejedno trápení. Vyskytují se zde ale také velmi zajímavé pasáže.

Lucie (25 let)

S Lucií jsme na téma sociálního vývoje navázaly velmi snadno. Sama říká, že se považuje za otevřenou slečnu a že rozvíjení komunikace pro ní není cizí oblastí. Na otázku, zdali jí například společnost druhých lidí nečiní problémy mi bylo jednoznačně odpovězeno, že ne. Po krátké odmlce ale doplnila informaci, že svůj osobní prostor potřebuje také.

T: *Cítla jsi v minulosti potřebu být více v ústraní nebo Ti společnost druhých lidí nečiní problémy?*

L: *..asi obojí..dříve jsem byla více do větru, společnost mi nedělá problémy..ale v poslední době občas vyhledávám i prostor jen pro sebe..*

T: *Máš problém se otevřít cizímu člověku? Kterého blíže neznáš?*

L: *To záleží, jak bych byla v té situaci naštvaná..možná bych mu spíš řekla něco obecného..*

T: *Více se tedy svěřuješ blízkých lidem?*

L: *Ano, těm řeknu skoro vše..*

Lucie se vyjádřila, že kontakt s lidmi je pro ni velmi důležitý. Sleduje dění kolem sebe a obklopuje se kamarády, kteří jsou jí velmi blízcí. Je typ člověka, který má nejlepší kamarádku, jejichž vztah je možný označit až za sesterský. Znají se od velmi nízkého věku a této osobě by Lucie svěřila dle jejích slov opravdu vše. Oblast seznamování s novými lidmi jí není cizí, nepocituje při těchto událostech nepříjemné pocity. Dále jsem navázaly otázkou týkající se komunikace s opačným pohlavím.

T: *Říkala jsi, že komunikace a navazování vztahů s novými lidmi Ti nedělá problémy..pocituješ nějaká omezení v kontaktu s osobou opačného pohlaví?*

L: *..je to možné..Třeba si myslím, že mám problém vidět mužský pohled. Ten neznám, neměla jsem možnost poznat..ale to se navazování kontaktu moc netýká, s tím snad problémy nemám.*

T: *..a s čím tedy?*

L: *Spíš prostě nevím, jak pořádně ženská s chlapem fungují..*

Když jsme s Lucií otevřely téma společného života mužů a žen, byla mi z její strany položena velmi zajímavá otázka. „*Jak spolu někteří mohou vydržet třeba 30 let, chápeš to?*“ Lucie se rozpovídala v této souvislosti i o svojí mamince, která si dle

jejího názoru již v současnosti neumí představit, že by měla trvalého životního partnera. A to především z důvodu omezování svých zvyklostí a osobního prostoru. Dovolím si tvrdit, že Lucie některé matčiny postoje v tomto ohledu sdílí. Pro příklad uvádím tuto část interview.

T: Jak se představuješ svůj partnerský život?

L: Hm, já mám asi problém, že druhé hodně utlačuju.

T: Můžeš to prosím upřesnit?

L: Prý jsem rázná. Tak nevím..určitě bych nechtěla mít partnera, který se mnou ve všem souhlasí a nemá svůj názor..potřebuji vedle sebe vzor s názorem..

T: I třeba opačným než máš Ty?

L: Ano..asi potřebuji občas i odpor, že se mnou nemusí ve všem hned souhlasit. Humor je pro mě také dále hodně důležitý..

T: Lze tedy říci, že nemáš ráda stereotyp?

L: To asi ano..je pravda, že věta, teď si sedneme a vyřešíme to, mě dovádí k šílenství.. Někdy bych asi uměla i využít slabšího místa druhého. Třeba hraje roli i to, že jsem jedináček, mám ráda určitou volnost.

Dále jsme navázaly problematikou možné rovnoprávnosti v oblasti domácích prací muže a ženy. Lucie se vyjádřila, že je pro ni velmi důležitá domluva a také to, aby muž byl soběstačný. Poté jsem zaznamenala určitou nejistotu v jejím hlase, když hovořila o tom, zdali je pravděpodobné, že takového muže najde. „*Nerada někoho až moc opečovávám. Ale možná jsem naivní, když očekávám domluvu, já vlastně nevím. Snad nemusím chlapa směřovat, doufám, že někde jsou nějakí, kteří se zamýšlí a přemýšlí.*“

Deskriptivní údaje:

- Kontakt s lidmi vyhledává. Společenských akcí se účastní jednou až dvakrát týdně. Nemá v současnosti stálého přítele. Má jednu nejbližší kamarádku a dále i více blízkých přátel.

Interpretativní údaje:

- Jde o přátelskou dívku, která společenské akce vyhledává, ráda se baví. Trápí jí skutečnost, že se jí nedaří nalézt přítele, se kterým by byla spokojená. V poslední době přemýšlí, zdali ví, jak vypadá soužití muže a ženy v domácnosti.

Anička (25 let)

Anička úvod této části rozhovoru započala slovy, že je na své odpovědi velmi zvědavá, protože si je vědoma, že oblast komunikace nepatří mezi její silné stránky. Upřesnila, že především myslí komunikaci v novém prostředí.

T: *Činí Ti společnost druhých lidí nějaké problémy? Myslím tím např. cizí společnost.*

A: *...s cizími lidmi nerada navazuji kontakt..ale je pravda, že například po měsíci doma, když se učím na zkoušky, už mezi lidmi ráda zajdu..ale mám ráda svůj klid.*

T: *Prosím, vraťme se k situaci neznámé společnosti. V čem vidíš největší problém?*

A: *Chodím tam nerada..občas mám pocit, že si s těmi lidmi prostě nemám co říct..a přemýšlím o tom již předem..*

T: *Kolikrát týdně si někde s kamarády vyjdeš? To nevím. Není toho moc. Tak jednou za 14 dní. Ale jsem mezi lidmi často. Ve škole, trénuju malé děti atletiku a tak.*

V této souvislosti z interview vyplynulo, že obavy Anička pocituje u téměř každého nově započatého rozhovoru. Velmi často se jí hlavou honí myšlenky, zdali si má s druhou osobou co povídat, i když se jedná o bližšího člověka. Starosti poté narůstají, pokud jde o muže.

T: *Pocituješ nějaká omezení v kontaktu s osobou opačného pohlaví?*

A: *Ano, docela ano..řekla bych, že jsem v tomto hodně stydlivý člověk. V některých situacích pořádně nevím, co si s nimi povídat..hodně často spoléhám, že začnou oni a že konverzaci povedou.*

T: *Takže lze říci, že se cítíš v této komunikaci nejistě?*

A: *Ano, to velmi. Někdy si připadám nejistá i v komunikaci se ženami. Vybavují se mi situace, kdy potkám někoho na přednášce, kdy vím, že jde o mého spolužáka, ale vůbec netuším, jak s ním začít mluvit.*

Z této ukázky je zřejmé, že Anička již s velkým předstihem uvažuje o situacích, které se týkají případných konverzací. Sama říká, že má úzký okruh lidí, kteří jsou jí blízcí a s těmi se cítí velmi bezpečně. Jde o kamarádky z gymnázia, ale také o lidi se stejným zájmem o atletiku. Dále jsme rozvíjely část rozhovoru týkající se představy budoucího partnerského života.

T: *Jak si představuješ svůj budoucí partnerský život?*

A: Já jsem nad tím ještě pořádně nikdy nepřemýšlela. Přijde mi, že to jde nějak mimo mě. Zatím jsem neměla žádný vážný vztah.

T: Chtěla bys mít nějaké děti?

A: Děti bych chtěla, ale je to pro mě velmi vzdálená budoucnost..zatím toto nemám s kým plánovat, takže nevím.

T: Máš pocit, že by Tě například maminka od partnerských vztahů odrazovala?

A: Ne, tak to vůbec..mám spíše pocit, že mě podporuje. V poslední době by mi velmi ráda našla přítele. Takže až si ho opravdu přivedu, bude ráda.

U Aničky je důležitý fakt, že ještě nezažila dlouhodobější vztah s mužem. Na více otázek týkající se této problematiky jsem dostávala proto nejednoznačné odpovědi. Při položení otázky týkající se reakcí na odmítnutí ze strany opačného pohlaví, bylo mi odpovězeno, že to nelze hodnotit, protože tuto zkušenost nemá. Společně jsem se také zastavily u skutečnosti, že maminka v poslední době velmi naléhá, aby si Anička nějakého přítele našla.

Deskriptivní údaje:

- Anička společnost výrazně nevyhledává. Sejde se s kamarády jednou za 14 dní. V současnosti nemá přítele. Zatím neměla vážný vztah. Má kolem sebe úzký okruh přátel.

Interpretativní údaje:

- Anička nevyhledává společenské události, protože se necítí jistě. V současné době si je vědoma, že maminka očekává, že by mohla mít přítele. Dále má Anička nejasné představy o svém budoucím partnerském životě a to především z důvodu absence vážného vztahu.

Petr (30 let)

Petr je velmi společenský člověk, který především v období dospívání akce se svými kamarády vyhledával. Sám přiznává, že se na této skutečnosti velmi podepsalo jeho rodinné prostředí, ze kterého se snažil utíkat. Doslova říká, že mu všude jinde bylo lépe.

T: *Cítil jsi potřebu být v minulosti v ústraní nebo Ti společnost nedělala problémy?*

P: *No tak to je jasné..moc rád jsem mezi lidmi. Sám třeba sportuju a tak, ale vlastně se jinak být sám občas bojím. Moc přemýšlím. Takže určitě společnost a lidi. Už v těch patnácti jsem z domu utíkal..celý den jsme byli s kamarády a byl jsem za to rád.*

T: *A jak jste ten čas trávili?*

P: *To, co jsme dělali už je druhá věc. Dnes mám kolem sebe úzký kruh lidí, ale snažím se je obnovovat a poznávat i nové. Dělali jsme blbosti..zkoušeli jsme různě..i drogy. Paradoxně se dnes vyhýbám těm z toho dětství. Ale navazování kontaktu mi opravdu nečiní problémy.*

T: *Kolikrát týdně si někam s kamarády vyjdeš?*

P: *Dřív toho bylo mnohem více. To jsem byl stále někde. Snad každý večer. Ted' tak dvakrát týdně. Ale hodně záleží na situaci. Nově jsem začal sportovat, jsem za to moc rád.*

V navazující konverzaci jsme otevřeli téma navazování vztahů s opačným pohlavím. V této oblasti přiznal Petr určitá zklamání a vyjádřil se, že je velmi těžké ženám v jeho okolí věřit. Přiznává, že si není jistý, jak udržovat upřímnou konverzaci s dívkami, aniž by si musel něco vymýšlet nebo „přikrášlovat“.

T: *Máš více přátel mezi muži nebo ženami?*

P: *Určitě mezi muži. Ženám nějak nevěřím. Jsou to výjimky. Ani moje vztahy nestály za nic..vážný vztah jsem měl vlastně jeden..to bylo fajn, ale také se to pak nějak zvrhlo. Ale je tedy důležitý říct, že si hodně rozuměl s její maminkou. Byla pro mě takovou náhradní..je to skvělá ženská, snad ještě takové někde jsou..ale moc tomu nevěřím..*

T: *A pociťuješ nějaká omezení v komunikaci s opačným pohlavím?*

P: *Jak jsem říkal..komunikace mi problémy nedělá..ale je pravda, že když už mi na tom záleží, je to horší..je pravda, že nevím, jak s holkama normálně mluvit..aby to bylo upřímné.*

T: *Odrážela Tě někdy matka od partnerských vztahů?*

P: *To nevím..nikdy jsme se o vztazích nebavili..ona se mi jedno období snažila vysvětlit, co je dobře a co špatně. Ale podle ní to stejně byla vina jen a jen táty. A s tátou jsme se o tom taky nikdy nebavili.*

V průběhu této části rozhovoru Petr budil dojem smutného člověka. Dovolím si tvzení, že nevěří v budoucnost partnerského vztahu. Více se rozpoval o svém kamarádovi, který právě založil rodinu a vypadá šťastně. Vyjádřil přání, že by takto jednou také chtěl žít. Více následující ukázka.

T: *Jak se představuješ svůj budoucí partnerský život?*

P: *Já nevím..já nevím, jak má normální vztah vypadat. Takže se toho velmi bojím..mám krásnou představu dvou dětí, baráku, co s těmi dětmi budu dělat..měli by to být kluci..budu s nimi blbnout a věnovat se jim. Moc se na to těším?*

T: *A vidíš i svoji partnerku?*

P: *..s kým tu rodinu založím, jak mám začít a kde ji mám hledat..to vůbec netuším. Ani nevím, zdali dlouhodobý vztah může fungovat a hlavně, jak má fungovat, abychom ho mohli označit za správný..to mě hodně mrzí. Nechtěl bych zůstat sám.*

T: *A cítíš se v komunikaci s ženou nejistý?*

P: *K tomu jsem asi už všechno řekl..nejistý ano, ale spíše z dlouhodobějšího hlediska..nevím pořádně, jak by se měl chlap k ženské chovat a pak i k celé rodině..asi prostě vsadím na přirozenost, ale je to správně?*

I v případě Petra jsem zaznamenala výrazné obavy vyplývající ze skutečnosti, že nemá hezké vzpomínky na fungující vztah jeho rodičů a ani v současnosti nemá vlastní zkušenosti s vážným a harmonickým vztahem. V průběhu rozhovoru zaměřil velkou pozornost na zdůrazňování, že je komunikativní a společenský člověk. Že toto vnímá jako svou přednost, ale že se obává reálného fungování v dlouhodobějším vztahu.

Deskriptivní údaje:

- Petr je společenský člověk, který akce vyhledával, ale v současnosti již v menší míře. Má kolem sebe úzký okruh přátel. Nyní je bez přítelkyně. Do společnosti chodívá dvakrát týdně i méně.

Interpretativní údaje:

- Petr shledal ve svém životě hodně zklamání a obává se této zkušenosti i ve svém budoucím životě. Nemá jasnou představu, jak by si měl udržet vážný vztah a především, jak ho nalézt. Z jeho odpovědí je znatelné zklamání z poskytované péče rodiči a neuspokojivého vztahu s jeho bratrem.

Jan (26 let)

Jan působí dojemem zamlklého mladého muže, ale po chvíli povídání se uvolnil a otevřeně hovořil i o oblasti seznamování se s novými lidmi i o vztazích s dívkami. V průběhu rozhovoru jsme otevřeli i téma školních let, na které Jan nerad vzpomíná.

T: *Cítil jsi potřebu být v minulosti v ústraní nebo Ti společnost druhých lidí nečiní problémy?*

J: *Vidím rozdíl právě v tom teď a před tím. Co vím z vyprávění, tak jsem nebyl moc společenské dítě..občas jsem se snad dokonce bál ostatních kluků ve třídě. Právě jak se řešila ta moje přehnaná aktivita..řešili jsme hlavně toto. Hrál jsem si raději sám doma.*

T: *Ale věnoval ses nějakému sportu že?*

J: *Maminka mě vozila akorát na tréninky fotbalu, to bylo fajn. Ale stejně jsem až tak kamarády nevyhledával.*

T: *A později?*

J: *Na gymplu to bylo fajn..myslím, že jsem se tam našel, byla tam dobrá parta lidí..stýkáme se s nimi doteď. I teď na vejšce je to fajn. Máme podobné zájmy a tak. Ale je pravda, že nemusím být mezi lidmi moc často a stále.*

T: *Kolikrát týdně si někam s kamarády vyjdeš?*

J: *To těžko říct. Jednou týdně. Ale také mám období, kdy nikam měsíc nejdu. Mám přítelkyni, tak s tou jsem docela často.*

Na Janovi bylo zřetelné, že období základní školy pro něj nebylo příjemné. V té době si podle jeho slov příliš nevěřil a zřejmě se to odrazilo i ve vztazích se spolužáky. Některé dny se netěšil do školy. Ale na druhém stupni základní školy došlo ke zlepšení. Tuto skutečnost připisuje fotbalové aktivitě, která přispěla i k vyššímu sebevědomí a vybití přebytečné energie. Dále jsme se v interview dostali k tématu přátel.

T: *Máš více přátel mezi ženami nebo muži?*

J: *Je to zajímavé, ale asi mezi ženami. Mám pár kamarádů z gymnázia, ale i tam jsem se spíš bavil s holkami. Byli jsme humanitně zaměřená třída, takže tam ani nebylo moc na výběr..a protože teď studuju vlastně i podobný obor na vysoké škole, opět jsem spíše v dámském kolektivu. Ale nevadí mi to. Mám někdy pocit, že je o takové otevřenější.*

T: *Činí Ti problémy otevřít se cizímu člověku a navazovat vztahy s novými lidmi?*

J: *Tak záleží, čeho by se to týkalo. Úplně cizímu člověku nějaké zážitky nebo pocity neříkám..nevidím důvod..tak nějak jsem se naučil, že ne každý stojí o to vědět, jak se mám.*

Skutečnost, že má blíže k dívkám, připisuje tomu, že celé dětství trávil především s maminkou a svou babičkou. Matka si nikdy nenašla dalšího životního partnera a dědeček zemřel dříve, než se Jan narodil. Se širší rodinou se příliš nesetkávali. V současnosti má Jan dlouhodobý vztah, na kterém mu velmi záleží.

T: *Pocituješ nějaká omezení v navazování kontaktu s osobou opačného pohlaví?*

J: *Myslím, že ne. To spíš někdy nevím, jak mám navázat kontakt s kluky kolem sebe..když třeba narazím na člověka ve škole, kterého znám z přednášek, ale pořádně nevím ani jeho jméno, tak se mu raději vyhnu, než abych s ním navazoval kontakt.*

T: *Odrážovala Tě matka od kvality partnerských vztahů?*

J: *Neodrážovala. Spíš mám dojem, že se mě snažila vychovat tak, abych se choval mile k slečnám. Na tom jí hodně záleží. Sama říká, že mi vlastně nemůže moc radit, protože už teď mám asi více zkušeností než ona..je mi opravdu líto, že doteď nemá přítele..jakoby si zvykla žít sama a už od toho nechce ustoupit.*

T: *Jak si představuješ svůj budoucí partnerský život?*

J: *Hezky. Moc se na kompletní rodinu těším..i když je pravda, že si vše buduji tak nějak sám a podle sebe. Několikrát jsme si o tom společně povídali s přítelkyní, že někdy musí být trpělivá, že ani nevím, jak to má v domácnosti vypadat. Takové to dělení rolí apod. Já pomáhal mamince se vším..vedla mě k tomu i babička..takže si vlastně nejsem jistý, jestli má chlap takhle jednat. Neměl bych bouchnout do stolu, že bych chtěl večeři?*

Pozn. T: *poslední věta řečena s úsměvem*

Jan velmi zdůrazňoval, jak je pro něj vztah s jeho maminkou a babičkou důležitý. Při položení otázky, zdali se cítí být nejistý v komunikaci s opačným pohlavím, jednoznačně odpověděl záporně. A dodal, že jedině odmítnutí cítí ze strany svého biologického otce. V současnosti je velmi šťastný se svojí přítelkyní, která si i rozumí s jeho maminkou.

Deskriptivní údaje:

- Jan se na základní škole necítil bezpečně a raději trávil volný čas sám. V současnosti má kolem sebe úzký okruh přátel, zejména dívek. Do společnosti chodívá jednou týdně. Má stálou přítelkyni.

Interpretativní údaje:

- Petrovi je bližší dívčí společnost a kolektiv, lze tuto skutečnost přisoudit výchově ženskou autoritou. Má konkrétní představu svého budoucího partnerského života, ale dodává, že především přesné rozdělení mužské a ženské role je mu cizí.

6.2.1.1 Společné znaky účastníků v oblasti sociálního kontextu

V této kapitole uvádím stanovené kategorie všech jedinců do vzájemných vztahů a souvislostí. Pro vypracování jsem opět využila znalosti širších souvislostí z poskytnutých interview. Společné znaky jsem stanovila na základně vlastní interpretace a úsudku.

V této zkoumané oblasti jsem se zaměřila především na problematiku navazování sociálních vztahů a jejich frekvenci. Dále také na současný partnerský život dotazovaných osob, především ale na jejich představu budoucího rodinného života. U jedinců bylo možné nalézt mnoho podobných a společných prvků.

V případě Lucie lze usuzovat na vyrovnanou frekvenci sociálních kontaktů. Z rozhovoru vyplývá, že Lucie necítí v této oblasti žádná výrazná omezení a to ani v komunikaci s muži. Důležitým aspektem je pro ni momentální rozpoložení. Z jejího vyjádření vyplynulo, že má dny, kdy společnost nevyhledává. Vztah mezi kategoriemi „současný partnerský život“ a „představa partnerského a rodinného života“ lze popsat takto. Předpokládám, že pokud jedinec má zkušenost alespoň jednoho dlouhodobého vztahu, má konkrétnější představu o svém budoucím partnerském a rodinném životě. Lucie vypověděla, že svou představu považuje za nejistou a že postrádá vhled do mužského názoru.

U Aničky lze pozorovat odlišené rysy. Časté společenské akce nevyhledává a to především z důvodu nepříjemných pocitů při navazování nových sociálních kontaktů. Nejčastěji tráví svůj volný čas s rodinou, svými koníčky a následně s úzkým okruhem přátel. Ve svém životě dosud nezažila partnerský vztah a sama přiznává, že tuto oblast vnímá jako velmi vzdálenou. S tím souvisí kategorie představy budoucího rodinného života. Tuto část jejího budoucího života popisuje Anička jako velmi mlhavou.

Z rozhovoru s Petrem jsem usoudila na vztah jeho minulých zkušeností a současného chování. Ve svém dospívání trávil absolutní většinu mimo domov se svými kamarády. Přiznal, že nešlo o řízenou činnost ve smyslu navštěvování určitých kurzů či tréninků, ale o hledání hranic. Má zkušenost s lehkými drogami, ale můžeme předpokládat větší experimentování. V současnosti se této skupině lidí vyhýbá a tím se i zúžil okruh jeho přátel a snížila kategorie „sociální kontakty a jejich frekvence“. Petr má za sebou jeden vážný vztah, jehož největší přínos vidí

v seznámení se s matkou jeho přítelkyně. S touto ženou se setkává i v současnosti a považuje ji za svou náhradní matku. Představy o svém rodinném životě má, ale především v souvislosti s jeho budoucími potomky a péče o ně.

V případě Jana lze pozorovat zlepšení navazování sociálních kontaktů především v jeho patnácti letech, kdy začal navštěvovat gymnázium. Zde našel přátele, především dívky, se kterými udržuje kontakt i v současnosti. Souvislost shledávám mezi kategoriemi „problémovost navazování sociálních kontaktů“ a „sociální kontakty a jejich frekvence“. A to zejména v souvislosti s obdobím základní školy, kdy Jan popisuje velké problémy se svými spolužáky. Lze usuzovat, že tato obezřetnost u něj přetrvává i v přítomnosti a mužský kolektiv nevyhledává. Tím se snižuje jeho frekvence sociálních kontaktů. Petr v současnosti prožívá svůj první vážný a dlouhodobější vztah, s přítelkyní plánují i společné bydlení. Vyjádřil se, že nad představou budoucího rodinného života přemýšlí a to především v souvislosti s postavením muže. Popsal obavy týkající se rozdělení mužské a ženské role v domácnosti.

U všech dotazovaných osob jsem zaznamenala souvislost mezi kategoriemi „problémovost navazování sociálních kontaktů“ a „sociální vztahy a jejich frekvence“. Platí vztah, že pokud člověk cítí určitá omezení v navazování sociálních kontaktů, vyhledává tyto situace méně. Naopak, jedinec vyhledává společenské akce v případě, že s navazováním sociálních kontaktů obtíže nemá. Dále předpokládám vztah mezi kategoriemi „současný partnerský život“ a „představa budoucího partnerského života“. Kategorii současného partnerského života v této souvislosti rozšiřuji o minulou zkušenost. Pokud jedinec ve svém životě má alespoň jednu zkušenost partnerského života, představa budoucího partnerského a rodinného života se ujasňuje a konkretizuje.

7 Vyústění empirického šetření

Smyslem empirického šetření bylo nalezení určitých společných znaků u jedinců, kteří vyrůstali bez výchovného vlivu otce, v oblastech rodinného a sociálního kontextu. V oblasti rodinného kontextu jsem se zejména soustředila na téma absence otce v souvislosti s rodinnou atmosférou, fungováním rodiny a vývojem jedince. V druhé oblasti týkající se sociálního vývoje jsem se blíže zaměřila na téma komunikace a představa budoucího partnerského a rodinného života. Zda došlo k naplnění smyslu této práce lze usuzovat na základě odpovědí na předem položené výzkumné otázky.

1. Jaké jsou nejčastější změny v rodinné atmosféře a v chování jedince po odchodu otce z rodiny?

Na základě interpretace a analýzy rozhovorů s dotazovanými jedinci jsem usoudila na následující skutečnosti týkající se změn v rodinné atmosféře. Mezi nejčastější změny, které jsem vysledovala patří jev, že rodina v závislosti na odchodu otce zůstala bez jeho vlivu a vzoru. Tato situace byla ve většině případů umocněna tím, že matka si následně ve svém životě nenalezla dalšího životního partnera. Tímto faktem se mnozí jedinci ve svých myšlenkách zaobírají.

Ve většině případů jsem rovněž nezaznamenala, že by sám otec projevil snahu a zájem o navázání kontaktu se svým dítětem. V této souvislosti je důležité dodat, že jsem obdobné tendence vysledovala i ze strany dotazovaných jedinců, kteří doslova nepociťují potřebu navázání vztahu se svým otcem. Pouze v případě jednoho účastníka výzkumu se objevily myšlenky, zdali otce nekontaktovat a nezískat tak větší povědomí o okolnostech jeho odchodu. Tento učiněný krok by mohl vést k znovuoobnovení jejich vztahu.

Další významný rys změny v rodinné atmosféře shledávám v pomoci širší rodiny a to zejména rodičů matky. Prarodiče jedinců se ve většině případů podíleli na chodu domácnosti a také pomoci matce s péčí o dítě. Dotazované osoby jejich roli vnímají velmi kladně a podpůrně.

Je důležité dodat, že každá rodina se s nepříjemnou životní situací vyrovnává v závislosti na možnostech rodinných příslušníků a některé skutečnosti nelze paušalizovat.

2. Má výchova jedním rodičem, v tomto případě matkou, vliv na sociální vývoj jedince, konkrétně na komunikaci s opačným pohlavím?

Průběh interview ukázal, že na tuto otázku z velké části lze odpovědět, že výchova pouze matkou má vliv na sociální vývoj jedince. Roli hraje již samotný fakt, že dítě v této situaci nemělo možnost kontaktu s mužskou autoritou, výstižněji řečeno, s otcovským vzorem.

Hlavní vliv shledávám zejména v oblasti navazování kontaktů s opačným pohlavím jedince a to z důvodu absence zkušenosti komunikace ženy a muže v rodině. Považuji za důležité doplnit, že toto omezení navazovat sociální kontakt s opačným pohlavím lze pozorovat i u jedinců, kteří vyrůstali v úplné a fungující rodině. U každého jedince o této skutečnosti může vypovídat jeho frekvence vyhledávání tohoto typu setkávání.

3. Mají jedinci se zkušeností absence otce v jejich dětství jasnou představu o svém budoucím partnerském životě?

Tuto výzkumnou otázku považuji za stěžejní a to vzhledem k mému předpokladu, že osoby vyrůstající v neúplné rodině přišli o možnost zažít a vnímat vztah muže a ženy v partnerství. U všech dotazovaných osob jsem zaznamenala nejistotu a určité obavy, které souvisí s představou jejich partnerského a následně rodinného způsobu života. Jejich nejistota může být umocněna skutečností, že ve svém životě zatím dlouhodobý vztah nezažili a pokud ano, velmi poté záleží na jeho průběhu.

Ona nejistota se projevuje obavami v oblastech navazování vztahu a komunikaci s opačným pohlavím. Dále také neznalostí podstaty fungování vyváženého partnerské soužití a rozdělení ženské a mužské role v něm. Představy

budoucího života zahrnují možné rodičovství, ale také velké obtíže doprovázející vytvoření plnohodnotného partnerského vztahu.

4. V čem vidí dotazované osoby svůj největší „handicap“, který přisuzují skutečnosti, že vyrůstali bez výchovného působení otce?

V souvislosti s touto otázkou je podstatné uvést, že možné omezení vnímá každý jedinec odlišně a způsobem pro něj vlastním. I přes tuto skutečnost lze nalézt v jejich odpovědích společné znaky, které jsem se pokusila následně zobecnit. Konkrétně se jedná o absenci mužské autority v jejich dětství a z toho vyplývající nedostatečné povědomí o rozdělení rolí v domácnosti. Rozdílnost lze spatřovat v závislosti na pohlaví dotazované osoby. V případě mužů jsem se setkala s nejistotou týkající se např. rozdělení domácích prací a činností související s péčí o dítě. V případě žen bylo výrazné poukázání na absenci mužského pohledu na různé typy sociálních situací. Dále s touto tématikou úzce souvisí již zmiňovaná problematika nejasné představy o svém partnerském a rodinném životě.

Diskuse

Rodina je v odborné literatuře velmi rozpracovávaný a mnohokrát skloňovaný pojem. Na problematiku rodiny lze nahlížet z pohledu historického, současného i budoucího. Autoři publikací zabývajících se vývojem rodiny věnují pozornost například biologickým a kulturním kořenům rodiny. Matoušek (1993) uvádí základní přehled vývojových etap rodiny v závislosti na jednotlivých historických obdobích. Warshak (1996) tuto tematiku doplňuje o rozměr změny vnímání otcovské role, které ovlivnily fungování rodiny a zejména porozvodovou péči o děti. Tuto skutečnost lze pozorovat i v dnešní době, kdy velmi diskutovanou otázkou je, do čí péče umístit dítě z rozvedeného manželství. Toto téma ve své bakalářské práci více nerozpracávám, ale vzhledem k jeho důležitosti odkazuji na práce autorů zabývajících se tzv. „syndromem zavrženého rodiče“ (Gardner 1992, Warshak 1996, Černá 2011).

V současné době je předmětem diskuse zvyšující se počet rozvodů v ČR a jejich důsledky, dále vliv neúplné rodiny na vývoj dítěte a v neposlední řadě mnou zpracovávané téma výchova jedním rodičem. Ve své práci jsem nejvíce vycházela z publikace R.A. Warshaka s názvem Revoluce v porozvodové péči o děti z roku 1996. Tento autor velmi zdůrazňuje potřebu výchovného působení obou rodičů na dítě a podává vzájemné srovnání výhradní péče každého z nich. Ve své práci se zaměřuje na jednotlivé oblasti, na které by výchova pouze jedním rodičem, v tomto případě matkou, mohla mít vliv. Jsou to například oblasti sebeúcty jedince, dále intimních vztahů, citových stavů a sebeovládání dítěte. Ve svém empirickém šetření jsem věnovala větší pozornost oblasti sociálního kontextu, zejména pak navazování partnerských vztahů. Jde o téma, které v této publikaci není více rozvedené a považuji za podstatné uvést, že jsem v této oblasti našla velkou souvislost mezi situací absence otce v rodině a představou jedince o fungujícím partnerském, resp. rodinném životě.

V teoretické části práce jsem věnovala pozornost tématu role otce při utváření sociálních vlastností dítěte. Důležitost a nezastupitelnost otcovské role v sociálním vývoji dítěte jsem se snažila doložit i svou empirickou částí, kde jsem se zaměřila na tuto oblast při realizaci jednotlivých interview. Shledala jsem, že vliv absence otce na sociální vývoj jedince je výrazný, což dokládá i studie Balharové (2002). Tato

studie prokázala, že nepřítomnost otce v rodině i jeho neuspokojivé vztahy k matce mají negativní dopad na socializaci dítěte. Dalším poznatkem této studie se jeví skutečnost, že sociálně omezené prostředí zhoršuje možnost dívek naučit se bezproblémově komunikovat. Ve většině případů jsem dospěla ke shodným závěrům i ve své empirické studii.

Jednotlivé publikace rozpracovávají také krizové situace v rodině a jejich dopad na vývoj dítěte. Collorosová (2008) pojednává o situacích rozvodu, úmrtí jednoho z rodičů a vyrovnávání se s nemocí v rodině. Na tuto problematiku jsem se zaměřila zejména v souvislosti s důvodem absence otce v rodině, protože předpokládám a v empirickém šetření dokládám, že příčina odchodu otce ovlivňuje rodinnou atmosféru.

Většina publikací se věnuje problematice rozvodovosti a neúplných rodin, ale k mému tématu se mi nepodařilo nalézt dostatečný počet pramenů, které by se věnovali především tématu vlivu absence otce na dítě.

Závěr

V závěru této bakalářské práce bych ráda uvedla výsledky mého empirického šetření v návaznosti na teoretickou část. Snažila jsem se o poskytnutí celistvého pohledu na tematiku Absence otce v životě dítěte.

V teoretické části vycházím z dostupné odborné literatury. Hlavními tématy byl historický vývoj rodiny jako instituce a jednotlivých rolí v ní. Dále jsem se zaměřila na popis hlavních funkcí této základní společenské jednotky a to zejména pro uvědomění, které tyto funkce mohou být ovlivněny vzhledem k absenci otce v rodině. Dalším pojednaným tématem jsou aktuální problémy současné rodiny s kladením důrazu na zvyšující se počet rozvodů v ČR. Další kapitolou teoretické části je souhrn důvodů nepřítomnosti otce v rodině, které samy o sobě mohou mít vliv na rodinný kontext i vývoj jedince. Blíže specifikuji péči, kterou poskytuje matka jako výhradní činitel a kde lze předpokládat, že může mít dopady na dítě. Za stěžejní část považuji zpracovanou kapitolu role otce ve vývoji a výchově dítěte.

Na teoretickou část navazuji částí empirickou, kde svou pozornost zaměřuji zejména na oblast rodinného a sociálního kontextu, který dále rozšiřuji o témata absence otce v životě dítěte, komunikace s opačným pohlavím a představa budoucího partnerského života. Pro účely empirického šetření jsem zvolila kvalitativní typ výzkumu s použitím metody polostrukturovaného rozhovoru. Tuto zvolenou metodu považuji zpětně za vyhovující, protože jsem měla možnost být v přímém kontaktu s dotazovanými jedinci.

Odpovědi na mnou stanovené otázky dokazují, že bylo možné toto empirické šetření realizovat a rozšířit tím možné povědomí o této problematice. Užitečnost shledávám zejména pro jedince, kteří se mnou na této práci spolupracovali a vyjádřili přání, že by se s vyústěním této práce velmi rádi seznámili.

Seznam použité literatury

- ATKINSON, R.L. *Psychologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2003. 751 s. ISBN 80-7178-640-3.
- BAKALÁŘ, E. et. al. *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. Vyd.1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. 256 s. ISBN 80-7106-157-3.
- BALHAROVÁ, J., ŠPORCROVÁ, I. *Role otce při utváření sociálních vlastností dítěte*. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 37, 2002, č. 1, s.36-50
- COLOROSOVÁ, B. *Krizové situace v rodině*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2008. 240 s. ISBN 978-80-249-1027-7.
- CORNEAU, G. *Anatomie lásky*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2004. 248 s. ISBN 80-7178-930-5.
- ČERNÁ, M. *Rozvod, otcové a děti*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. 114 s. ISBN 80-86432-11-4.
- DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Vyd. 1. Praha: Avicenum, 1986. ISBN 08-040-86.
- HARTL, P. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 312 s. ISBN 80-7178-803-1.
- HORSKÁ, P., et al. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Vyd. 1. Praha : Panorama, 1990. 480 s. ISBN 80-7038-011-X.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. 124 s. ISBN 80-901424-7-8.
- MATĚJČEK, Z. *Škola rodičů*. Vyd. 1. Praha: Maxdorf 2000, 2000. 285 s. ISBN 80-85912-29-5.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- POTHE, P. *Dítě v ohrožení*. Vyd. 2. Praha: G plus G, 1999. 186 s. ISBN 80-86103-21-8.
- SLAMĚNÍK, I., VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 383 s. ISBN 80-7178-269-6.
- SLAMĚNÍK, I., VÝROST, J. *Sociální psychologie*. Vyd. 2. přepracované a rozšíření vydání. Praha: Grada publishing, 2008. 408 s. ISBN 978-80-247-1428-8.

VESELÝ, V. *Obecný zákoník občanský a souviselé zákony*. Praha, Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1947.

WARSHAK, R.A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1996. 240 s. ISBN 80-7178-089-8.

ZOJA, L. *Soumrak otců – archetyp otce a dějiny otcovství*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2003. 306 s. ISBN 80-7260-145-8.

Seznam příloh

Příloha A: Přípravné otázky k polostrukturovanému rozhovoru

Příloha B: Plné znění rozhovorů